

Jelige: BEO 525

A serdülőkori gyermekvállalás lehetséges okai egy cigánytelepen

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. Elméleti áttekintés	5
2.1. <i>A mélyszegénység és a korai gyermekvállalás kapcsolata</i>	5
2.2. <i>A roma nők helyzete és gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjeik</i>	7
2.3. <i>A serdülőkori gyermekvállalás lehetséges okai mélyszegénységben élő romák körében</i>	9
2.3.1. Kvantitatív kutatások felvetései	9
2.3.2. Kvalitatív vizsgálatok a lehetséges magyarázatokról.....	10
3. Ahogy az érintettek látják... (saját interjúk adatfelvétel)	15
3.1. <i>A kutatás területének és módszertanának leírása</i>	15
3.2. <i>Amit az asszonyok látnak.....</i>	15
3.3. <i>Amit a tinédzserkorú lányok gondolnak... ..</i>	18
3.3.1. Családi háttér és anyagi helyzet	19
3.3.2. Iskolai évek és továbbtanulás	22
3.3.3. Párkapcsolat	27
3.3.4. A gyermekvállalásról	29
3.3.5. Megelőzés és terhesség megszakítás.....	35
4. Összegzés.....	41
5. Bibliográfia	44

1. Bevezetés

Miközben a többségi társadalom nőtagjai napjainkban átlagosan 28 évesen vállalnak először gyermeket (KSH, 2011), a roma nőkkel esetén ugyanez az érték 7-8 évvel kevesebb (Janky, 2007).

Az anyaság bekövetkezésének eltolódása jórészt annak tudható be, hogy leginkább a közép és felsőfokú végzettségű nők a rendszerváltás óta állásukat féltve nehezen tudják család és karrier terveiket összeegyeztetni, így egyre később és egyre kevesebb gyermeket vállalnak (S. Molnár, 1999; Pongrácz- S. Molnár- Dobossy, 2000; Spéder, 2001, 2003, 2006).

A mélyszegénységben élő társadalmi rétegek számára azonban ez a kérdésfeltevés irreális, hiszen az őket sújtó tartós munkanélküliség okán életükben ez a fajta választási kényszer fel sem merül.

Tudjuk, hogy a rossz szociális helyzetben lévő, szegény családok általában korábban és több gyermeket vállalnak, de e tekintetben meghatározó tényező a roma származás is. Ladányi János szerint hazánkban 800 ezer főre becsülhető a mélyszegénységben élők száma, akiknek körülbelül egyharmada roma (Ladányi, 2005).

A szakirodalomban különböző, olykor egymásnak ellentmondó magyarázatok merülnek fel a tekintetben, hogy miért magas a tinédzserkorban gyermeket vállaló nők körében a romák aránya. Biológiai, gazdasági, kulturális, vagy társadalmi okokról kell beszélnünk?

Dolgozatomban egyfajta társadalmi magyarázat mellett érvelek. A kirekesztettség, szegregáció, szegénység és az ezzel együtt járó egészen más életforma hatására az egyén életében a többségi társadalom számára elérhető sikerességi útvonalak jóval korlátozottabbak. Ezért választják az önmegvalósítás egyetlen viszonylag biztosan elérhető módját, az anyaságot már egészen fiatal korban. Másrészt egyes esetekben egyéni sajátosságok is meghatározhatják a fiatalkori gyermekvállalást, mint például az iskolai sikerek motivációja, fogamzásgátlási módszerek ismerete és alkalmazása, az abortuszhoz való hozzáállás.

Egy szegény/cigánytelep tinédzserkorú lányait szólaltatom meg mélyinterjúk formájában a fiatalkori gyermekvállalás lehetséges magyarázatai után kutatva, hogy élethelyzetüket részletesen megismerve érvelhessek álláspontom mellett, és hogy életszerű, valós magyarázatokat kapjak arra, hogy milyen lehetőségeik adódnak az életben az önbecsülés elérésére, és kilábalni a nyomorból, amiben felnőttek.

Nagyrésztük fiatalon válik anyává. Ennek körülményeit szeretném részletesen megismerni, illetve arra is kíváncsi vagyok, hogy aki nem szül fiatalon, hanem továbbtanul, hogyan tudja megvalósítani ezt a döntését olyan környezetben, ahol ez csak keveseknek adatik meg.

Izgalmas kérdés, hogy e két típus mögött milyen szocio-ökonómiai háttérrel találunk, ugyanabban a közösségben.

A következőkben tehát arra vállalkozom, hogy a válaszadó fiatalok véleménye alapján feltárjam az adott roma közösségben a fiatalkori gyermekvállalás lehetséges magyarázatait. A kutatás eredményei tehát nem általánosíthatók a teljes magyar roma népesség egészére, csak az adott közösségre vonatkozóan igazak, illetve esetleg lehetőséget biztosítanak más mélyszegény szegregátumok azonos magatartásmintáinak megértéséhez.

Az általam választott kérdéskör részletes vizsgálatát relevánsnak tartom, mivel a serdülőkori anyaság az iskolai tanulmányok félbeszakításához, a munkaerőpiacon kívül rekedéshez, tehát a mélyszegénységben élő romák esetében a kibocsátó családjukra is jellemző tartós szegénység konzerválásához vezet, ezáltal a nyomorból való kilábalás kerékkötője lehet.

2009-10-ben részt vehettem kérdezőként, interjúkészítőként és szervezőként az MTA-ENKI roma családanyákat célzó kutatásában, melynek keretében megismerhettem a kutatási terepként szolgáló cigánytelepen élők helyzetét. 2010 óta önkéntes segítőként részt veszek ugyanezen a telepen a Máltai Szeretetszolgálat és a Katolikus Egyház által szervezett telepi cigánygyerekek számra szervezett játszóházakban, táborokban.

Alapszakos szakdolgozatomat ugyanezen a terepen több gyermeket nevelő családanyák gyermekvállalási attitűdjeiről írtam, szintén mélyinterjú adatfelvétel segítségével.

Tapasztalatom szerint az édesanyák jól látják életlehetőségeik korlátozottságát. Lányaiknak azt javasolják, hogy tanuljanak és várjanak a családalapítással, mert csak így van esélyük arra, hogy kilépjenek a nyomorból, amiben nevelkedtek, lányaik mégis a szülők példáját követik. Ennek okát is szeretném részletesen megvizsgálni.

2. Elméleti áttekintés

2.1. A mélyszegénység és a korai gyermekvállalás kapcsolata

A nagykorúságot megelőzően gyermeket vállalt magyar nők helyzetét, anyává válásuk körülményeit és okait vizsgáló országos reprezentatív¹, kvantitatív adatokkal szolgáló kutatás tudomásom szerint nem született az elmúlt években. Ha ezt a társadalmi csoportot szeretnénk általánosságban feltérképezni, S. Molnár Edit és Pongrácz Tiborné kérdőíves és interjú adatfelvételekre épülő longitudinális vizsgálatából tájékozódhatunk, melynek eredményeit a szerzőpáros 1994-ben publikálta.

A kutatási jelentésből az derül ki, hogy a nők 3%-a esik teherbe 18 éves kora előtt, közülük 60% dönt a terhesség megszakítása mellett, és 40% vállalja a gyermek világra hozatalát (Pongrácz - S. Molnár, 1994). 2010-re a fiatalkorú anyák száma 2%-ra csökkent (Husz, 2010). A csökkenés részben adódik a gyermekvállalás időzítésének általános eltolódásából, valamint az ezredforduló után növekedett ebben a korcsoportban is az abortusz lehetőségével élni kívánók száma (Szikra, 2010).

A kutatók által publikált statisztikai adatok egy része tehát némileg módosult a 90-es évek óta, az általuk bemutatott tendenciák azonban nagy valószínűséggel ma is érvényesek lehetnek.

Társadalmi szempontból a serdülőkori szülés azért jelent problémát, mert nagymértékben befolyásolhatja a fiatal anyák későbbi életútját, jövőbeni lehetőségeik jóval kedvezőtlenebbek, mint hajadon kortársaiké. A gyermeknevelés körüli teendők miatt iskolai tanulmányaik megszakítására kényszerülnek, amit sokan évekkel később sem tudnak pótolni (Pongrácz- S. Molnár, 1994). Visszacsatlakozásukat főként az gátolja, hogy a velük egyidős, ámde első gyermeküket később szülő nőknél négyszer gyakrabban válnak nagycsaládosná a későbbiek folyamán (Pongrácz- S. Molnár, 1994). Ha lehetetlenné válik számukra a későbbi munkaerőpiaci integrációhoz szükséges minimális iskolai végzettség megszerzése, akkor nagy valószínűséggel életükben kizárólag a családanyai szerep válhat dominánssá (Janky, 1999). Esetükben mindez azért jelent gondot, mert a munkaerőpiacról való kiszorulás egyértelműen konzerválja a jelentős részükénél már korábban is meglévő rossz szociális helyzetet, tartós

¹ A kutatás során országos szinten kérdőívvel keresték fel azokat a 17 éves vagy annál fiatalabb nőket, akik gyermeket szültek, vagy abortuszon estek át, és akiknél az adott szülészeti esemény valamelyik magyarországi egészségügyi intézményben történt. Évekkel később az adatfelvételt ugyanezen személyekkel megismételték, körülményeik változásának megismerése érdekében.

szegénységet. Az első szülés után néhány évvel ezt általában maguk is jól látják, hiszen a többségük csak 18-20 éves korára tervezné a gyermekvállalást (Pongrácz- S. Molnár, 1994).

A korai gyermekvállalással kapcsolatban egészségügyi aggodalmak is felmerülhetnek, mivel a biológiailag még éretlen kiskorú anyák várandóssága alatt nagyobb valószínűséggel fordulnak elő szövődmények, illetve esetükben gyakoribb a koraszülés is. 20-30%-kal alacsonyabb esetükben a szövődménymentes terhességek száma, mint az országos átlag, a rossz szociális körülményekkel rendelkező fiatal anyák esetén a szövődmények száma ennél is magasabb (Pongrácz - S. Molnár, 1994.). A kutatók szerint az egészségügyi rendellenességek fellépése sok esetben szociális faktorokkal hozható összefüggésbe. A kis súllyal világra jött, illetve a koraszülött gyermekek száma például egyaránt egyértelműen magasabb a mintaátlagnál, az alacsony iskolai végzettségűek, a nem házasok (főként az élettársi kapcsolatban élők) és a cigány származású megkérdezettek körében.

Az édesanyákat, gyermekvállalásuk körülményei és szociális helyzetük alapján a Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit 4 kategóriába sorolta.

Ezek közül dolgozatom szempontjából legérdekesebb a megkérdezettek körülbelül 29%-át magába foglaló, kifejezetten homogén 4. csoport. Főként élettársi kapcsolatban élő nőkről beszélhetünk esetben, akik többnyire tudatosan döntöttek a fiatalkori gyermekvállalás mellett. A szerzők szerint az e csoportba sorolt fiatal édesanyák jellemzően alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek és ingerszegény családi környezetben nőttek fel. Ők rendelkeznek a legrosszabb szociális körülményekkel a megkérdezettek közül, feltehetően tartós szegénységben éltek és élnek (jellemző a szülők igen alacsony iskolai végzettsége és munkanélkülisége), valamint ebben a csoportban a legmagasabb a romák aránya.²

Az összes válaszadóval kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy főként maguk is rossz anyagi kondíciókkal rendelkező, több gyermekes családban nőttek fel, majd felnőttként hasonló körülményeket, élethelyzetet tudnak biztosítani utódaiknak is. A megkérdezettek 60%-ának édesanyja is hasonló korban szülte első gyermekét, tehát egyfajta mintakövetést is feltételezhetünk (a megkérdezett fiatal anyák 38%-a vállalta tudatosan első gyermekét) (Pongrácz - S. Molnár, 1994). A mintaadó családi környezet hatása leginkább az utolsó, kifejezetten marginalizált, tartós szegénységben élő csoport esetén realizálható.

Összességében mindezek után feltételezhetjük, hogy a serdülőkori gyermekvállalásnak egyes esetekben a tartós szegénységgel (is) lehet szoros kapcsolata.

² Az összes megkérdezett egyharmadát tekintették cigánynak

2.2. A roma nők helyzete és gyermekvállalással kapcsolatos attitűdjeik

A legnagyobb lélekszámú magyarországi kisebbség³ hátrányos helyzetével rengeteg kutatási anyag foglalkozik. A Magyarországon élő romák számához viszonyítva igen magas körükben a mélyszegénységben élők aránya (Ladányi, 2005). Ennek legfőbb oka a munkaerőpiacról való tartós kiszorulás gyakorisága, ami együttesen több tényezőből adódik.

Egyrészt az alacsony iskolai végzettségből. Jórészt a magyar iskolarendszer szelekciós mechanizmusai miatt a nem cigánygyerekekhez képest magas a tanulási sikertelenségeket átélő, lemorzsolódó cigánygyerekek aránya (Kertesi- Kézdi, 2001; Neményi, 2007; Messing- Molnár, 2008). A roma tanulók között e miatt kevesebb a továbbtanuló, és közülük is közel fele annyian választanak érettségit adó képzéseket, mint a többi fiatal, így jóval kevesebben jutnak el főiskolára, egyetemre (Kertesi- Kézdi, 2008).

Meghatározó munkaerőpiaci szempontból az is, hogy a roma népesség jelentős része a rossz gazdasági kondíciókkal rendelkező térségekben él (Gazsó- Laki- Pitti, 2008).

Az előbb említett nehézségeken felül időnként az etnikai kisebbségeket súlytó diszkriminációval is szembe kell nézniük.

A roma nők helyzetét mindehhez képest is többszörös, komplex hátrányok jellemzik, a gyakran korábbi gyermekvállalás és magasabb gyerekszám miatt ugyanis a családi élet biztosítása tovább nehezíti az iskolák elvégzését, és egy teljes értékű munkahely megszerzését, megtartását (Bernát- Páthy, 2009).

A hazai roma közösségekről készített szociológiai vizsgálatok arra mutatnak rá, hogy a cigányság termékenységi magatartása a többségi társadalomban megfigyelt tendenciákkal éppen ellentétes, mivel általában fiatalabb korban válnak anyává, és több gyermeket szülnek nem cigány kortársaiknál.

Ezt bizonyítják az 1971, 1993, és 2003-as Kemény István vezette országos reprezentatív cigányvizsgálatok eredményei is. A roma kisebbség gyermekvállalási szokásaival foglalkozó, kvantitatív adatokra támaszkodó szakirodalom jelentős részben a Kemény István vezette cigánykutatások eredményeire alapoznak.⁴

³ Kemény István a magyarországi romák számát 520 és 650 között becsülte (Kemény, 2004). Pontos adatot közölni ezzel kapcsolatban gyakorlatilag nem lehetséges, csak becslésekkel dolgozhatunk, mivel a kutatók véleménye sem egységes abban a kérdésben, hogy kit tekintünk romának (Havas- Kemény- Kertesi, 2000).

⁴ 2010-ben a Budapesti Corvinus Egyetem Innovációs Központ Nonprofit Kft. és a Marketing Centrum Országos Piackutató Intézet Kft. vezetésével újabb reprezentatív adatfelvétel készült a magyarországi romák

A 2003-as felmérés szerint a magyarországi roma nők átlagosan 20 éves korban vállalják első gyermeküket, ráadásul 29%-uk nagykorúvá válása előtt lett édesanya (Janky, 2005). Az említett adatok 1971 óta kisebb hullámzásoktól eltekintve nem változtak olyan nagy mértékben (Janky, 1999; Kemény, 2004; Kemény – Janky - Lengyel, 2004), mint a magyarországi nem cigány nők esetén. A többségi társadalom nőtagjai ugyanis évről évre későbbre tolják első gyermekük születésének időpontját, különösen a rendszerváltás óta, így gyakorlatilag a cigány és nem cigány anyák közötti különbség e tekintetben növekedett.

Az 1980-as évek óta lassú csökkenés tapasztalható a fiatalkori szülések számát tekintve a romák körében is (Janky, 2005), emellett azonban meg kell jegyezni, hogy több kvalitatív szociológiai vizsgálat szerint egyes szegregált főként észak-magyarországi kistéleplések mélyszegénységben élő roma kisközösségeiben a 90-es, 2000-es években gyakoribbá vált a tinédzserkori anyaság (Gyenei, 1998; Durst, 2001a; 2006; Ladányi - Szelényi, 2004). A megfigyelt esetek azonban csak egyes mikroközösségek szintjén igazak, egy tanulmányában Durst Judit olyan észak-magyarországi falu kisebbségben élő roma csoportjáról számol be, ahol a helyi cigányok sok tekintetben a falu többségi nem cigány lakóinak viselkedés-átvételére törekednek, és nem a környékbéli településeken élő roma közösségekhez hasonulnak (Durst, 2001b), másrészt összességében a borsodi területeken élő cigányok körében is csökkenő tendenciát mutat a serdülőkori szülések száma (Husz, 2010).

A cigány anyák alacsony átlagéletkora mellett említést kell tenni a magasabb átlagos családlétszámról is. Míg a nem cigányok jellemzően 1-2 utódot nevelnek fel, a roma családok 60%-ának 3 vagy annál több gyermeke van, ezen belül 17%-nak legalább öt a 2003-as adatok szerint (Kemény – Janky - Lengyel, 2004).

A megszületett gyermekek számát tekintve a romák esetén is csökkenés tapasztalható az elmúlt évtizedek során, de még így is jóval több utódot nevelnek fel, mint a nem romák.

helyzetéről, de a kutatás eredményeinek feldolgozása és publikálása - legalábbis a dolgozatom szempontjából lényeges területeken - még várat magára, ráadásul a kérdőív a családtervezés, gyermekvállalás témakörrel csak nagyon érintőlegesen foglalkozott. Ebből adódóan a 2010-es kutatás adatai csak kis mértékben alkalmasak a dolgozatom szempontjából lényeges adatok frissítésére, aktualizálására, így az alábbi alfejezetben magam is inkább a Kemény féle cigánykutatások másodelemzéseinek megállapításait helyezem fókuszba.

2.3. A serdülőkori gyermekvállalás lehetséges okai mélyszegénységben élő romák körében

2.3.1. Kvantitatív kutatások felvetései

Pongrácz Tiborné és S. Molnár Edit vizsgálatsorozata után több kutatás és tanulmány próbálta feltárni, hogy mi okozhatja a viszonylag gyakori fiatalkori gyermekvállalást a roma népesség körében.

A reprezentatív cigányvizsgálatok eredményeit másodelemző tanulmányokban több egyszerre felmerülő, egymással összefüggő válasz is előtérbe került.

Egyrészt a romák körében jellemző *alacsonyabb iskolai végzettség*, ami a serdülőkorban szülő anyák gyakori demográfiai mutatója. A roma lányok iskolából való kimaradása összefüggésbe hozható azzal, hogy a *tradíciók* miatt a család részéről nem jelentkezik a továbbtanulás elvárása. 16 évesen anyává válni egy cigány közösség részéről teljesen elfogadott és megbecsült státuszt jelent (Janky, 1999: 5). Roma tanulókkal foglalkozó pedagógusok tapasztalatai szerint a cigány családok jóval korábban tekintik felnőttnek gyermekeiket, mint nem cigány szülőtársaik, hamarabb kell bekapcsolódnak a házimunkába, vagy a kisebb testvérek nevelésébe. Ebből adódóan a tinédzserkori párkapcsolataik általában komolyabbak, gyakrabban válnak tartós élettársi kapcsolattá vagy házassággá, tehát nem hasonlatosak a többségi társadalomban jellemző „kamaszszerelmekhez” (Janky, 1999: 3).

Hasonlóan az alacsony iskolai végzettséghez, a serdülőkorú anyák körében általában és a magyarországi roma lakosság esetén is jellemzően gyakori a hátrányos helyzet konzerválásához hozzájáruló *lakóhelyi szegregáció*. A serdülőkorú anyák többsége faluban, községben él (Pongrácz - S. Molnár, 1994). A teljes magyarországi cigány lakosság esetén nemcsak a falusiak száma, hanem a városiak esetén a szegénytelepen élők is felülreprezentált a magyar társadalom többi tagjához képest.

A cigány csoportok közötti *kulturális különbségekre* enged következtetni az oláh, beás és romungró anyák első gyermekük születésekor betöltött életkorának kisebb különbségeket mutató átlaga is. A beás cigányok körében egy igen alacsony, de a számadatokban azért megjelenő elmozdulás figyelhető meg az elmúlt évek során a többségi társadalom mintái felé (Janky, 2005; Husz 2011). Husz Ildikó az iskolai végzettségnek a roma és nem roma szegény lakosság termékenységére gyakorolt hatását vizsgálta kvantitatív elemzésében, Baranya és Borsod megye településein. Vizsgálata során azt tapasztalta, hogy mindkét területen nagyjából 1-2 évvel korábban szülnék a roma asszonyok, mint nem roma, de hasonló

körülmények között élő társaik. A többségében beás, baranyai cigányok viszont kisebb eltérést mutatnak e tekintetben nem roma társaiktól, mint a borsodi, főként magyar cigányok.⁵

Ezzel együtt Husz Ildikó szerint a két térség között tapasztalt ebbéli eltérés nem egyszerűsíthető le pusztán a beás és a magyar cigányok közti szubkulturális különbségre, egyrészt mert a déli országrészben megkérdezett romungrók gyermekvállalási magatartása nem hasonul az északi országrészben tapasztaltakhoz, másrészt területi szinten találunk némi statisztikai eltérést - például a romák iskolai végzettségét tekintve- a baranyai cigányok javára a borsodiakhoz képest.

Husz Ildikó szerint tehát felmerül ugyan az etnikai hatás lehetősége a roma fiatalok korai gyermekvállalásával kapcsolatban, de a szerző szerint ennek egyértelmű bizonyításához további vizsgálatok szükségesek (Husz, 2011). Azonos következtetésekre jut Dávid Beáta egy borsodi és egy Pest megyei kistérség (melynek központi településén található az a cigánytelep, ahol melyinterjús adatfelvételemet végeztem) szegény asszonyainak összehasonlító vizsgálata során (Dávid, 2011).

2.3.2. Kvalitatív vizsgálatok a lehetséges magyarázatokról

A statisztikai adatok alapján megfogalmazott feltevések, lehetséges magyarázatok részletes megértése és feltérképezése csak a „finomabb”, kvalitatív kutatási módszereket (is) alkalmazó vizsgálatokkal lehetséges. Több olyan tanulmány született az elmúlt évek során, melyek alapvető célkitűzésüknek tekintették a romák termékenységi magatartásának részletes megismerését és az ok-okozati összefüggések feltárását.

Alapvetően a kulturális különbségek feltárására irányult Neményi Mária „Cigány anyák és az egészségügy” című mélyinterjús kutatása. Tapasztalatai szerint a megkérdezett roma nők gyermekvállalási szokásait a lakóhely elkülönülése és az adott cigány közösség - melyben az anya él - a tradicionális magatartási formákhoz való ragaszkodásának mértéke befolyásolja legnagyobb mértékben. A vizsgálatban részt vett beás és oláh cigány megkérdezettek valamivel korábban hozták világra első gyermeküket, mint a romungrók, akik termékenységi attitűdjeiket tekintve kevésbé különböztek a velük azonos státuszú nem roma

⁵ A dél-baranyai beás cigány közösségek termékenységi attitűdváltozását korábbi kutatások igazolják. A reprezentatív cigányvizsgálatok adatai is erre engednek következtetni. A statisztika megerősítését látja Janky Béla Fleck Gábor és Virág Tünde kulturális antropológiai vizsgálatában, melynek során egy dél-baranyai beás közösség magatartás változásait mutatják be, és többek között arra is rávilágítanak, hogy az utóbbi években a kutatott mikroközösségben egyre erőteljesebb törekvés tapasztalható a gyermekvállalási magatartásnak a többségi társadalom szokásaihoz igazítására (Janky, 2005).

lakosságtól (Neményi, 1997). Az említett kutatásban részt vett Budapesten élő cigány anyákra (függetlenül attól, hogy kulturális értelemben melyik csoporthoz sorolták magukat), ez halmozottan igaz, a kedvezőbb iskoláztatási és munkaerő-piaci lehetőségek miatt egyre kevésbé ragaszkodtak az idősebb generációk szokásaihoz. Neményi szerint a fiatal roma nőknek kettős mérce alapján kell dönteniük az első gyermek vállalásának időzítéséről: vagy a saját közösségük elvárásainak, a tradícióknak felelnek meg és tinédzser korban kezdenek szülni, vagy megpróbálnak illeszkedni a többségi társadalom termékenységi mintáihoz (Neményi, 1997).

Az előbbi megállapításokhoz érdemes hozzáfűzni, hogy a megkérdezett romungró anyák mind városiak voltak (körülményeik tehát valószínűleg jobban hasonlatosak a budapesti „vegyes” mintához), a beások és oláhok kisfalusi, illetve szegregált CS-házak környezetéből származnak, így feltételezhető, hogy a lakókörnyezeti elzártság mértéke nagyobb befolyásoló tényező az ő esetükben a korai gyermekvállalás tekintetében a kulturális hovatartozásnál.

Álláspontom szerint a szegregáltan élő roma nők korai gyermekvállalását oláh, beás vagy akár romungró identitásuk kevésbé befolyásolja, mint a társadalmi kirekesztettség, a lakóhelyi elkülönülés, a tartó munkanélküliség, az előbbiekből adódó homogén kapcsolatrendszer, valamint az alacsony iskolázottság.

Ezt támasztják alá Durst Judit kutatásai, melyeket egy észak-magyarországi szegregáltan élő roma közösség lakói körében végzett egy általa Láposnak nevezett településen (Durst, 2001a, 2006). A megkérdezettek egy rossz kondíciókkal rendelkező kistérség marginalizált közösségének tagjai, ahol az alacsony iskolai végzettség, a munkanélküliség általános jellemző, ahogyan a tinédzserkori szülés és a nagycsalád is.

Láposon a 80-as évek óta növekedett a családonkénti gyermeklétszám és a tinédzserkori anyaság előfordulása. Összességében 2-3 évvel hamarabb szülik meg a fiatal lányok első utódjukat, mint azt az idősebb generációk tették. A megkérdezettek köre nem sorolható egy cigány kulturális csoporthoz sem, ebből adódóan tradicionális vagy cigány kulturális termékenységi magatartásról esetükben nem érdemes beszélni (Durst 2001a).

Durst Judit a jelenség okát a rendszerváltás után megváltozó körülményekben látja, a növekvő lakóhelyi és iskolai szegregációban és a tartós munkaerő-piaci kirekesztettségben. A Láposon élő nők számára szinte természetes dolog a serdülőkori gyermekvállalás (Durst, 2006). A fiatal lányok továbbtanulási esélyei igen csekélyek, részben az iskolai kudarcok és rossz teljesítmények miatt, részben pedig anyagi okokból, hiszen a többgyermekes családok

számára megterhelő az utazási és egyéb oktatási költségek előteremtése. Nem is próbálkoznak sokan a munkaerőpiacra való belépéshez minimálisan elvárt szakképzettség megszerzésével, és akik belefognak, rövid időn belül legtöbbször feladni kényszerülnek.⁶ Az iskolai és a munkaerőpiaci sikerek lehetősége tehát számukra nem nyitott, a közösségben pedig még mindig elfogadottnak számít a tradicionális családanyai szerep.

Durst szerint a Láposhoz hasonló zárt, szegregált mikroközösségekben a felnőtté válás, a társadalmi megbecsültség egyetlen lehetséges útjaként élik meg a fiatal lányok az anyaságot. Mivel a kortársak többsége már igen fiatal korban a gyermekvállalás mellett dönt, itt inkább azok a lányok érezhetik úgy, hogy kimaradnak valamiből, akik később szülnek.

Emellett Durst Judit arra is rámutat, milyen erős hatással vannak a szegregáltan élő cigányok életére a mindennapi életüket jelentő mikroközösség magatartásmintái (Durst, 2007).⁷

A magas családonkénti gyermeklétszám magyarázatára veti fel a szerző láposi tapasztalatai alapján, hogy a megszületett gyermekek jelentik a nyomorúságos körülmények között élő asszonyok boldogságának forrását, éltük értelmét.

Ehhez hasonló megállapításokra jut Gyukits György is, egy ismert budapesti szegénytelepen (Dzsumbuj) végzett vizsgálata során. A kutatási terep kulturális értelemben heterogén, de az itt élők többségéről elmondható, hogy jövedelmi viszonyaik bizonytalanok, mélyszegénységben élnek, és viszonylag homogén kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, ahogyan a láposi romák is.

Gyukits György (ahogyan Durst Judit is) P. K. Kelly észak-amerikai gettókban élő feketék körében szerzett tapasztalatit és álláspontját próbálja a magyarországi viszonyokra adaptálni. Kelly nyomán Gyukits a gettókban élő cigány lakosság gyermekvállalási szokásainak a társadalmi normáktól való eltérését bezártságukkal, a többségi társadalomtól való önkénytelen elkülönüléssel és ennek visszafordíthatóságának reménytelenségével magyarázza. A kapcsolati háló multiplicitása helyeződik előtérbe, vagyis, hogy a társadalmi

⁶ Egyes kutatások arra engednek következtetni, hogy néhány esetekben maga a közösség húzza vissza és bizonyos értelemben gátolja a továbbtanuló vagy kitörni vágyó fiatalok társadalmi előmenetelét. Takács Géza 2006-os *Kiútkeresők* című könyvében roma fiatalok továbbtanulási nehézségeiről ír, és a velük foglalkozó elhivatott, eredményesen dolgozó oktatási intézményeket mutatja be Dél-Baranyában. Az intézmények oktatói több olyan esetről számolnak be, amikor a végzettséget szerzett fiatal lány már nem képes visszailleszkedni korábbi környezetébe, ahol nehezen talál társat magának, vagy be sem fejezi tanulmányait, és inkább ismét mikrokörnyezetének életformáját választja, mielőtt abból túlságosan kiilleszkedne.

⁷ A szerző azt a tapasztalatot írja le többek között 2007-es tanulmányában, hogy egyes döntések meghozatalában (pl.: fogamzásgátlás módszere, továbbtaníttassák-e a gyermeküket...) a közösség más tagjainak véleményét fogadják el igaznak, vagy követendőnek, abban az esetben is, ha a szakértő védőnő vagy tanár ezt egyértelműen megcáfolja. Újabb magatartásminta elterjedését a többség csak az után fogadja el, ha akad annak egy közülük való követője. Önmagában a kívülről jövő (bármilyen jó szándékú) segítségnyújtás vagy változási javaslat általában nem nyeri el a közösség bizalmát.

kapcsolatokat milyen arányban alkotják eltérő társadalmi státusszal rendelkező személyek (Kelly, 1998).

A kutatás tárgyát képező budapesti cigánytelepi közösség kapcsolathálózata szegényes, gyenge kötések jellemzik, az ott élő egyének viselkedésmintáira így leginkább a szomszédok és rokonok azonos magatartásmódja gyakorol hatást (Gyukits, 2003). Alacsony iskolai végzettségük és munkaerő-piaci integrációkísérleteik sikertelensége miatt a kilábalás már hosszú évek óta szinte lehetetlen számukra. A többségi társadalomra jellemző felnőtté válási formák számukra ugyanúgy reménytelenek, mint a láposi romák esetében. Az egyetlen lehetőség az önálló életvitel kialakítására a családalapítás, és mivel munkaerőpiaci és iskolai sikerekre nem számíthatnak, semmi nem gátolja, hogy a kamaszkorban kialakuló első nagy szerelemből gyermekük születhessen (Gyukits, 2003.). Esetükben tehát a fiatalkori gyermekvállalás általában ugyanúgy tudatos döntés eredménye, mint a Durst Judit által vizsgált közösség lakói esetén.

Gyukits felhívja a figyelmet interjúalanyainak a fogamzásgátlástól való tartózkodást mutató magatartására is. Az adatközlők egy része szexuális élete kezdetén még nem rendelkezett elegendő információval e téren, ezért nem védekezett és esett teherbe. Az információközlők nagyobb része azonban a terhességre tudatosan törekedett, ezért mellőzte a fogamzásgátló eszközök használatát.

A fiatalkori gyermekvállalás magyarázatára nem tér ki, de érzésem szerint érdemes megemlíteni Gyenei Márta a szegény családokra jellemző magas gyermeklétszám okára adott egy lehetséges magyarázatát. E szerint a rossz anyagi kondíciókkal rendelkező családokban a gyermekek egy része stratégiai okokból jön világra, hogy a hozzá kapcsolódó állami támogatások által segítse a család többi tagjának eltartását (Gyenei, 1998, 2008)⁸. A szerző szerint ez az elmélet addig működőképes, amíg a gyermekre fordított pénz összege kevesebb, mint az érte kapott támogatásé. Az elgondolást ezen a ponton látszik megdölni, mivel a gyermekek után járó állami támogatások reálértéke a kilencvenes évektől folyamatosan csökken (Gábos, 2000; Gyukits, 2003). Messing Vera és Molnár Emília 2011-es, szegény roma és nem roma háztartások megélhetési stratégiáit vizsgáló kutatása egyértelműen rámutat arra, hogy a nyomorban élők körében is igen ritkán fordul elő, hogy egy háztartás kizárólag az állami támogatásokból próbáljon megélni. Az így szerorzhető havi pénzösszegek ugyanis nem fedezik egy család költségvetését, a háztartások jelentős többsége csak a segélyeket kiegészítve tud megélni (például alkalmi munkával, használt cikkekkel, való kereskedéssel,

⁸ Gyenei Márta elméletét roma és nem roma mélyszegénységben élő családokra egyaránt vonatkoztatta.

vasazással) (Messing- Molnár, 2011). Gyenei megállapításait nem terjesztette ki az első gyermek születésének magyarázatára, de ennek lehetősége nyitott lehetne. Véleményem szerint azonban a „stratégiai gyerek” elgondolás az előbb említett kritikákból adódóan az esetek többségében nem működőképes.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az eddigi kvalitatív vizsgálatok eredményei abba az irányba mutatnak, hogy a kirekesztettség (lakóhelyi, iskolai, munkaerőpiaci), az egyes kutatók által „underclass”-nak nevezett társadalmi helyzet (Lewis 1961, idézi Ladányi - Szelényi, 2004) általában nagyobb mértékben magyarázza az egyes mélyszegénységben élő roma közösségekben a tinédzserkori gyermekvállalás előfordulásának gyakoriságát.

A cigánytelepeken, szegregált kistelepüléseken, tartós szegénységben, „társadalmi zárványokban” élnek (Gazsó-Laki-Pitti, 2008), melyből kilépni csak igen ritkán képesek, a lehetőségek hiánya miatt. A reménytelenség bezárkózást szül, és leginkább ezzel magyarázható, hogy a többségi társadalom elvárásainak kontrollja ezekben a „zárványokban” nem képes érvényesülni, hanem inkább a saját mikroközösség magatartásmintái meghatározóak (Solt, 2009).

3. Ahogy az érintettek látják... (saját interjúk adatfelvétel)

3.1. A kutatás területének és módszertanának leírása

A kutatási terepként választott cigánytelep egy Pest megyei kisváros és kistérségi központ belterületén található (a továbbiakban M.).⁹ M. összlakossága 17 944 fő a KSH területi adatbázisa szerint (Havasi- Kóczé, 2010). A Budapesttől 35 kilométerre elhelyezkedő város fejlettségi szintjét tekintve az országos átlag felett van, Lukovics Miklós számításai alapján M. város és kistérsége versenyképességének szintje javuló tendenciát mutat, és a közepesen erős, urbánus jellegű kategóriába sorolható (Lukovicsot idézi Kóczé, 2010).

A városban élő romák lélekszámának meghatározása nem könnyű feladat. Kertesi és Kézdi Gábor 1992-es becslése szerint a lakosság 6%-a roma, ami akkor 1136 főt jelentett (Kertesi- Kézdi, 1998), viszont ekkor még közigazgatásilag a városhoz tartozott egy mára már önállósult település, ahol szintén élne roma családok. A már említett MTA-ENKI 2010-es, roma nőkről szóló kutatásának szakértői mélyinterjúja során a város jegyző asszonya 800 főre becsülte a városban élő cigányok számát.¹⁰ Ennél valószínűleg realisabb a Máltai Szeretetszolgálat rendelkezésemre bocsátott pályázati anyagában szereplő megállapítás, amely szerint legalább 1000 fős roma lakossággal rendelkezik a város napjainkban, az agglomerációban elhelyezkedő település összlakossága ugyanis növekedet az elmúlt néhány évben. A Máltai Szeretetszolgálat szerint ebből az ezer főből a kutatás helyszínül szolgáló cigánytelepen, szegregáltan él a helyi romák közel fele igen rossz szociális körülmények között www.maltai.hu. Kulturálisan egységes csoportról nem beszélhetünk e közösség kapcsán. A telepet többségében magyar cigányok, és szokásaikra csak foszlányokban emlékező oláh-cigányok lakják, ráadásul az itt élők egy része a rendszerváltás után, a város központi részeiben lebontott rossz állapotú otthonaikból, kényszerből költözött a telepre.

3.2. Amit az asszonyok látnak...

Korábbi szakdolgozatom mélyinterjúk adatfelvételének a jelenlegi téma szempontjából történő újraelemzése sokat segíthet az ugyanezen a cigánytelepen élő tinédzser lányok élethelyzetének és értékválasztásainak megértésében.

⁹ A várost nem nevezem meg, csak kezdőbetűvel jelölöm. Az interjúkból származó idézetekben szereplő helyiségneveket és személyneveket ugyanígy fogom jelölni.

¹⁰ A mélyinterjúk anyagait az MTA-ENKI jelen kutatásában résztvevő szociológus, Albert Fruzsina bocsátotta rendelkezésemre.

A következőkben a megkérdezett kisgyermeket nevelő roma asszony véleményét foglaljam össze azokban a kérdésekben, amelyek fontosak lehetnek a tinédzser lányok élethelyzetének és véleménynyilvánításának megértésében.¹¹

Az asszonyok szinte mindannyian 18 éves koruk előtt szültek, így van élő tapasztalatuk a fiatalkori szülésből fakadó jövőbeni nehézségekről és életszerű magyarázatuk arra vonatkozóan, hogy mi vezette őket ehhez a döntéshez. Többségük tudatosan vállalta első gyermekét, mások életében nem tervezett időpontban következett be ez az esemény. A tinédzserkori felnőtté válást saját magukra nézve háromféle okkal magyarázták.

Az egyik a kamaszkori első szerelem, amelyből rövid időn belül összeköltözés és gyermekáldás lett.

„Hát belészerettem. Nekem ő volt az első. Akinek a kezét megfogtam, akivel csókolóztam, minden. Szóval belészerettem, teherbe estem.”

A második személyes élettapasztalaton alapuló indok ennél szomorúbb, családon belüli erőszak vagy a szülőkkel való felhős viszony.

„Nem is volt nekem eszembe, hogy ideköltözzek, vagy összeálljunk, ezt mind anyu csinálta... Nem lehetett azt már kibírni!”

Szülő és a fiatal lány közötti morális konfliktus is eredményezhet tinédzserkori anyaságot.

„Nem terveztük, csak jött. Mivel kiskorú voltam, anyukám meg nem engedte elvetetni, mert kellett volna a beleegyezése...”

¹¹ E célkitűzés megvalósításához lehetőségeim kis mértékben korlátozottak. Az interjúk témája alapvetően a gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök voltak, így az asszonyok meséltek a fiatalkori gyermekvállalásról részben saját történeteiken keresztül, részben pedig általános vélekedések megfogalmazásával e témában a többi telepí nőre vonatkoztatva. A jelenleg tinédzserkorú lányok életlehetőségiről és viselkedésmintáiról csak azok tettek említést, akiknek ilyen idős testvére vagy saját lánya van, mivel az interjústruktúrában akkor ez a téma alapvetően nem szerepelt. A válaszadó 10 asszony közös jellemzője, hogy kiskorú gyermeket nevelnek nehéz anyagi körülmények között ugyanazon a cigánytelepen. Jelen alfejezet nem tér ki a korábbi kutatás során megkérdezett asszonyok helyzetének részletes bemutatására, ezt a feladatot BA szakos szakdolgozatom látta el.

Arról, hogy általában miért mennek el olyan fiatalon hazulról a telepen élő lányok, kétféle vélemény fogalmazódott meg. Itt is felmerült, ahogyan a személyes történetek esetén is, a rossz szociális helyzet és a családon belüli erőszak.

„Hát mert vagy olyan családba élnek, hogy menekül otthonról a gyerek, a lánygyerek. Vagy eleve olyan természete van neki, hogy fiúzik....Sajnos, van olyan család, ahol iszik anyapa, egymást ütik, verik, előtte fajtalanzkodnak, hát az a lány otthonról elmenekül, ha van egy kis esze neki!”

A másik vélt indok a kamaszkori viselkedés megváltozására épül, melyet a szülők egyes esetekben a megkérdezettek szerint nem képesek kontrollálni.

„Hát, az anyjuk, nem tudja megnevelni, vagy ilyesmi. Hát csak az lehet. Hát mert engem se fogott anyu igazából.”

Azok az asszonyok, akik éppen kamaszodó gyermeket nevelnek, személyes tapasztalatokat is megfogalmaztak. Ők tudták igazán szemléltetni, milyen nehéz helyzetben is van egy édesanya, aki maga is korán vált felnőtté, ezt többségük később már fájlalja és tapasztalatát szeretné átadni fiatal szeretteinek, de anya és lány álláspontja nem találkozik.

„Én próbáltam lebeszélni. Mondom, azt akarod, hogy ilyen életed legyen, mint nekem? Hogy semmire nem viszed, csak az, hogy nevellek titeket. Hát ebbe öregszik bele az ember, mert tényleg, ez így van. Nem bírtam lebeszélni...Hát tőlem titkolta, meg letagadta, meg az apjától még jobban, csak hát mire észbekaptunk, addigra már azt vettük észre, hogy elment.”

Az iskolai kudarcok is vezethetnek ahhoz, hogy egy fiatal lány inkább a gyermekvállalás által szeretne státuszt szerezni saját közösségében, lemondva a továbbtanulás lehetőségéről.

„Ő azért nem akar menni, mert fél a hozzáállástól, hogy valamit nem tud úgy... de hát én nem tudom tanítani, hogy tanítsam, hát én nem értem, hogy miket irkálnak ők.”

A nem kívánt terhesség megelőzésére a megkérdezett asszonyok fiatal korban szinte egyáltalán (főként a felkészületlenség, tudatlanság miatt) nem törekszenek, idősebb korban

pedig nem eléggé fontos számukra. Az utóbbi okai lehetnek a hiányos ismeretek, vagy a telepen belül elterjedt hiedelmek, amiket egyes esetekben akkor sem tekintenek alaptalannak, ha a szakemberektől erről pontos tájékoztatást kapnak. A környezetükből származó információkat hitelesebbnek fogadják el. Mindez azért lehet fontos a tinédzserek helyzete szempontjából, mert információikat ők is ebből a közösségből, a tapasztaltabb nőktől és kortársaiktól szerzik, akiknek tudása e tekintetben foghíjas, és olykor valótlan félelmeken alapszik.

„Védekezni kellene, de nem védekezünk... Félek a terhességtől, de én nem akarok ilyen fogamzásgátlókat szedni, mert valahogy nem állnak hozzám közel, vagy nem tudom. „

Valószínűleg részben a fogamzásgátló eszközöktől való idegenkedés az oka, hogy az abortusz a telepen sokkal elfogadottabbnak számít, mint a többségi társadalom nőtagjai körében. Ez a morális probléma szintén befolyásolhatja mondjuk egy „megesett” lány életét, hiszen ebben a kérdésben fiatalok esetén a család véleménye is mérvado, nem csak a lányé.

„Hát én nem ítélem el, mert ha úgy gondolja, hogy nem bírja felnevelni, akkor inkább vetesse el...”

„Hát mert nekem ez a 10. terhességem. 4-et vetettem, 1 elment.”

3.3. Amit a tinédzserkorú lányok gondolnak...

2012-ben több napos terepmunka során 10 hanganyagként rögzített, félig strukturált mélyinterjút vettem fel 14 és 19 év közötti az adott cigánytelepen élő tinédzser lányokkal. Az interjúalanyok kiválasztásának elve az volt, hogy a megjelölt korosztályból vegyesen szóltassam meg azokat, akik szültek, és azokat is, akik még nem. Kutatásom tehát azzal a céllal készült, hogy az adott mikrokörnyezetben tinédzserkorukat élő lányok (és nem kizárólag a már gyermeket szült fiatalok) álláspontja és gondolatai alapján kíséreljem meg feltárni a korai gyermekvállalás lehetséges okait.

3.3.1. Családi háttér és anyagi helyzet

„...azt tudom, hogy mindig együtt volt a család.”

A válaszadók mindegyike közel azonos környezetben szocializálódott, életkörülményeik, jövőterveik és jelenlegi helyzetük mégis különböző. A megkérdezett lányok közül 6-an még iskolába járnak, 3-man elviekben magántanulók, mert gyermeküket nevelik, de otthon vagy a párjuk családjánál élnek, 1 megkérdezett pedig fia születése óta (2 éve) messze került az oktatási rendszer intézményeitől, és teljes mértékben önálló, hiszen külön háztartásban él gyermekével és élettársával.

A válaszadók között kirajzolódó leglényegesebb különbség, hogy 4-en már édesanyák (egy esetben a megkérdezett még nem szülte meg gyermekét, jelenleg 5 hónapos terhes)¹². A megkérdezett édesanyák mindegyike 1 gyermeket nevel.

¹² Bár gyermekét még nem hozta világra, a válaszadót mégis édesanyaként tekintem az elemzés során.

1.táblázat

Az interjúalanyok néhány lényeges jellemzőjének összesítése:

	kora	Kivel él egy háztartásban?	Tanul-e?	Van-e saját gyermeke?
1. válaszadó	15	Szülei, 4 testvére, saját gyermeke	Általános iskolai magántanuló	Saját gyermekét az apa nélkül neveli
2. válaszadó	16	Édesanyjával	Szaktanuló	Nincs
3. válaszadó	19	Élettársával és gyermekükkel	Nem tanul	Saját gyermekét az apával neveli.
4. válaszadó	14	Szülei, 3 testvére	Általános iskolai tanuló	Nincs
5. válaszadó	17	Élettársa, élettársa szülei és testvére	Szaktanuló	Jelenleg állapotos
6. válaszadó	17	Édesanyja, 3 testvére, saját gyermeke	Szaktanuló	Saját gyermekét az apa nélkül neveli
7. válaszadó	15	Édesanyja, 2 testvére, nővére gyermeke	Általános iskolai tanuló	Nincs
8. válaszadó	19	Szülei, testvér	Szaktanuló	Nincs
9. válaszadó	16	Szülei, 4 testvére	Szaktanuló	Nincs
10. válaszadó	14	Édesanya, nevelőapa, 2 testvére	Általános iskolai tanuló	Nincs

A fiatalok többsége szüleivel és testvéreivel együtt, átlagosnak nevezhető családi környezetben nőtt fel, de összetettebb családi viszonyokkal is találkozunk (édesapa halála, börtönbüntetést töltő édesapák, szülők „újraházasodása”).

Többségük most is együtt él szüleivel, függetlenül attól, hogy van-e már gyermekük, és anyagilag mindannyian közös háztartást képeznek (ez igaz az iskolába járókra, valamint

arra a két fiatal anyára is, akik a gyermek apjától külön, a szüleiknél élnek). Tulajdonképpen hasonló annak a 17 éves éppen állapotos lánynak a helyzete is, aki bár együtt él leendő gyermeke édesapjával a fiú szüleinél, vele azonos korú párja viszont még tanuló, aki ebből adódóan saját jövedelemmel iskolai ösztöndíján kívül nem rendelkezik, egyelőre tehát ők sem tekinthetők különálló két személyes háztartásnak. Teljes mértékben önfenntartónak a megkérdezettek közül csak egy 19 éves asszonyt tekinthetünk, aki élettársával és gyermekével alkot közös háztartást.

Gyermekkori élményeikre az interjúalanyok szívesen emlékeztek vissza. Mindannyian többgyermekes családban nőttek fel (3, 4, 5 és 7 gyermekes családból származnak). Életüket felhőssé egyes esetekben az anyagi gondok tették.

„... nem volt külön szobánk például, meg nem volt fürdőszobánk, meg így, hogy kályhával fűtöttünk. Meg, hogy minden nap gondoskodni kellett, hogy jajj, most mit esznek a gyerekek, meg hogy legyen.” (19 éves édesanya)

A jelenleg is fennálló pénzügyi nehézségek egyrészt a magas családlétszámból, másrészt az interjúalanyokat felnevelő szülők többségét súlytó tartós munkanélküliségből és bizonytalan jövedelmi helyzetből adódnak. Olyan családdal gyakorlatilag nem találkoztam, ahol két biztos keresettel rendelkező felnőtt tartotta el a jövedelemmel nem rendelkezőket.

A családfenntartó férfiak közül (5 esetben saját édesapa, 1 esetben após és 1 esetben élettárs) közül 3-an rendelkeztek állandó munkahellyel. Az édesanyák többsége szintén nem dolgozik, kivéve azt a két asszonyt, akiket lányaik felkeresésekor közmunkaprogramban foglalkoztattak.

Ezzel együtt meg kell jegyezni, hogy bár kívülről nézve könnyen neveznénk nyomorúságosnak és kilátástalannak a cigánytelepen élő családok helyzetét, maguk az érintettek sem gyermekkorukról, sem jelenlegi helyzetükről nem gondolják ugyanezt, inkább a „*lehetne jobb is, de...*” „*nincs úgy rossz*” vélemények dominálnak, mivel a megkérdezettek saját helyzetüket a telepen élő többi családhoz hasonlították, nem a többségi társadaloméhoz.

„Jó volt... Hát a családommal nőtem föl, az is jó volt benne, mert sok gyerek nem nőhet föl a családjával, itt is sokat elvisznek.” (16 éves tanuló)

Jövedelmi helyzetükről nyilatkozva teljes elégedettségéről csak egy családjával élő lány számolt be. Szerinte ők mindig is jobban éltek, mint a közösség többi tagja. Viszonylagos különállásukat a lány így fogalmazza meg:

„Van aki 5-6 ember egy szobába fekszenek, meg ilyesmi, nálunk ugye ez nem van így. Meg ugye apu törekszik arra, hogy legyen, a többiek nem. Ebbe látom ezt.” (19 éves tanuló)

3.3.2. Iskolai évek és továbbtanulás

„kijárom a 8-at”

A kibocsátó család felnőtt tagjainak iskolai végzettsége befolyásolhatja a fiatalok tanulmányi előmenetelét is. E tekintetben minden megkérdezett hátrányos helyzetben van, mivel az érintett családok felnőtt tagjainak iskolai végzettsége sok esetben nem éri el a 8 osztályt sem. Néhány interjúban merült csak fel, hogy a megkérdezettek idősebb testvérei között van olyan, aki szakmunkás-bizonyítványt szerzett, a szülők körében a legmagasabb végzettség az általános iskola volt.

Ebből adódóan talán nem meglepő, hogy a további tanulmányi előmenetel tekintetében a *„kijárom a 8-at”*, *„befejezzem ezt a szakmát”* gondolatok voltak jellemzőek, az érettségi megszerzésének lehetősége szóba sem került.

Teljes mértékben tudatos pályaválasztással és iskolai tervekkel, határozott elképzelésekkel két-három esetben találkoztam. Ezek közül talán legérdekesebb annak a 19 éves lánynak a története, aki most is iskolába jár, ami ritkaságnak számít a cigánytelepen. Pályaválasztása nem esetszerű, hanem tudatosságról árulkodik, határozottan igyekszik az általa szeretett szakma megszerzése és a munkaerőpiacon való elhelyezkedés felé.

„Járok ebbe a szakiskolába, szociális ápoló és gondozó szakra. Van gyakorlatom, most a szellemi fogyatékosoknál vagyok, de voltam az idősek otthonába is. És hát tetszik nekem ez a szakma, mert segíthetek embereken, és ez így jó.”

„... most kötöttem egy kétéves szerződést itt a máltai szeretetszolgálatnál, itt a Kossuth Lajos utcán, és ott leszek majd még most még két évig” (szellemi fogyatékosok ellátásáról gondoskodó helyi intézményre utal). (19 éves tanuló)

A körülötte élő vele egy korú lányok jelentős része már gyermeket nevel, e miatt úgy érzékeli, hogy a közösség egyes tagjai nem értik meg az ő szándékait.

„... *furának tartanak, hogy még nem mentem férjhez, meg még nincs családom, meg ilyesmi, de hát én, énnekem ez nem számít. Én nem tudok még felnevelni egy gyereket, meg amúgy se kell.*” (19 éves tanuló)

A megkérdezettek egy kivétellel ugyanabban a városi általános iskolában végzik vagy végezték tanulmányaikat.

Erre az intézményre és az ott töltött évekre, az osztálytársakra, tanárookra szívesen emlékezett vissza a többség.

„*Nagyon jó volt, hmm, most is hiányoznak. A barátnőim, de tartom velük a kapcsolatot, mert jóformán testvéreimmel jártam, unokatestvéreimmel. És így itt is találkozok velük.*” (17 éves gyermeket váró lány)

„*Ott volt a sok barátnő meg ilyenek, jobb volt ott, mint itthon... ott elment gyorsan az idő, meg ott tudtam, tanultam sok mindent, itthon meg csak unatkoztam volna.*” (16 éves tanuló)

Jellemzően inkább negatívan nyilatkoztak, akik jelenleg is ott tanulnak, valamint azok, akik úgy érezték hátrányos megkülönböztetés érte vagy éri őket az osztálytársak, esetleg egyes pedagógusok részéről, de egyértelműen ők vannak kisebbségben.

„*...szeretem a Kossuthot, csak egy tanárt utálok a legjobban, kivételt tesznek a cigányok meg a parasztok között.*”¹³ (14 éves tanuló)

Az említett kivételezés, azok szerint is, akik ezt tapasztalták, csak egyes tanárok esetén igaz, összességében inkább a pedagógusok segítő és bátorító szándékáról beszéltek a fiatalok. Az osztályközösséggel kapcsolatban is többen tapasztaltak cigányok és nem cigányok közötti barátságos viszonyt, mint ennek ellentétét.

¹³ Ebben a roma közösségben is gyakori, hogy a nem cigányokat összefoglalóan parasztoznak nevezik.

„...az általánosba biztattak mindig a tanárok, hogy én jobban is tudnám ezt. Főleg a G... bácsi, a T... G..., őt nagyon szerettem... meg az osztályfőnököm is biztatott. Mondjuk, ő nem tanított nekem semmit, csak rajzot meg informatikát, de akkor is mindig biztatott. A magyar tanárom is, mindegyik.” (16 éves tanuló)

„Jól kijöttek egymással némelyik jobban kijött egymással, mint két cigány. Cigány barátaik voltak a magyaroknak, a parasztoknak. Elvontunk.” (17 éves, gyermeket váró lány)

Tanulmányi eredményeiken vagy hozzáállásukon a többség szerint lett volna mit javítani, többen osztályt is ismételték.

„... ismételtem az elsőt... mert anyukám úgy gondolta, hogy nem tudok jól olvasni.” (15 éves tanuló)

„Hát így a baráti kör! Hát így együtt volt a telep, most gondolhatod, hogy nem voltunk valami jó tanulók se, meg valami jó gyerekek se.”

„Pedig az eszünk megvolt a tanuláshoz, csak mi nem akartuk, az volt a baj. És most itt az eredménye, hogy babánk van már, és ugye utána gondolkozunk, hogy milyen jó lett volna még továbbtanulni. Igaza volt a sok tanárnak már így utólag.” (19 éves édesanya)

Többek részéről került említésre olyan eset, amikor a kezdetben viszonylag igyekvő diák hozzáállása megromlott a kamaszkor kezdete idején.

„Én nem utáltam meg az iskolát, csak lusta voltam felkelni reggel, meg ilyenek... fáradt voltam. Már ugye többig fent voltam, meg ilyenek, és így lustább voltam reggel.” (16 éves tanuló)

Az egyre szaporodó igazolatlan hiányzások másik okaként merült fel, hogy a családban legidősebb lánytestvérnek sok esetben a kisebbekre kellett felügyelnie vagy házimunkát végeznie hétköznapi, iskolaidőben, kényszerből átvéve a szülők egyes feladatait.

„Fúú, nagyon sokat hiányoztam... Hát a kislány végett, mert mindig beteg volt, mert asztmás, mindig a kórházba éjjel kellett vele menni, és a többiekkel nekem kellett otthon maradni. Apukám meg, jajj, bent van a Rexbe, börtönbe van a büntetések végett, szabadságvesztésen van”. (17 éves, gyermeket váró lány)

„Én sose maradtam itthon általánosba, hiába mondta anya... volt olyan, hogy anyunak el kellett volna menni, és nekem itthon kellett volna maradni, de hát én elmentem én szerettem iskolába járni... amikor anya a kórházba volt akkor persze, itthon maradtam.” (16 éves tanuló)

Az iskolai kudarcok jövőformáló hatását kiválóan mintázza az egyik interjút adó 16 éves, szakmunkásiskolában tanuló lány története. Az általános iskolában véleménye szerint sok figyelmet és szeretetet kapott, melyből bátorítást nyerve a többi tinédzserhez képest viszonylag határozott élettervei voltak, és egészen jó tanulmányi eredményei.

„...az általánosba bíztattak mindig a tanárok, hogy én jobban is tudnám ezt.”

„Amúgy nekem régen nagyon sok tervem volt... én rendőr szerettem volna lenni, de ugyebár a tesim végett nem engedték... meg úgy volt, hogy angolból, angolból nagyon jó voltam, az jól ment...” (16 éves tanuló)

Az általános iskola utolsó két évében azonban véleménye szerint lustaságból és egy barátnője hatására gyakoribbá váltak esetében is az igazolatlan hiányzások, ezzel együtt mindenképpen fontosnak tartotta a továbbtanulást.

„... azt akartam, hogy majd egy jó étterembe dolgozzak, vagy hajón például.”

„Minden vágyam az volt, hogy legalább a középfokú angol vizsgám meglegyen...” (16 éves tanuló)

A lógásra való hajlandóság mellett a középiskolába kerülve kudarcok sorozata következett, így e két tényező együttes hatására jegyei tovább romlottak, évet kellett ismételnie.

Két éve jár szakiskolába, és most úgy látja, hogy olyan lemaradásban van társaihoz képest, amit már nem képes bepótolni. Jelenleg ott tart, hogy esze ágában sincs tanulni, és legszívesebben otthagyná az iskolát.

„... eleinte úgy bejártam oda is normálisan, meg ottmaradtam órákon, de valamiért nem. Itthon jobban szeretek lenni őszintén.”

„Nem kaptam jóformán 3-ast se csak 2-est vagy 1-est... csak gyakorlatból kapok mindig 5-ösöket.”
(16 éves)

A pedagógusok részéről az általános iskolában tapasztalt segítő szándék véleménye szerint a szakiskolai tanáraitra egyáltalán nem jellemző.

„Nem vagyok kíváncsi rájuk. Nem vagyok kíváncsi ott egyik tanárra sem, utálok őket. Utálok őket. Nagyképű ott mindegyik tanár abba az iskolába, úgy viselkednek, mintha nem tudom én, kik lennének, Úristenek, nem bírom őket.”

„Nagyon lenézők. Nem abba, hogy én most roma vagyok, hanem úgy tanulásba. Most hogy mondjam, így tanulás szintjén nem biztatnak, hogy tudni fogod, hanem jajj, hát ez úgyse tudja, meg ilyenek. Ilyeneket mondanak, és inkább nem is figyelek rájuk, nem foglalkozok velük...”
(16 éves tanuló)

A korábbi nagy célok, nyelvvizsga, jó munkahely ma már inkább csak vágyálomnak tűnnek, új terveket tűzött ki maga elé:

„... Hát inkább hogy családjára lehessek, azt szeretném.”

„...az minden vágyam, hogy egy kislányom legyen...”
(16 éves tanuló)

A továbbtanulás mindegyikük tervei között egyértelműen szerepelt, a gyermeket vállalkozó iskolai karrierje viszont minden esetben szintén megakadt az anyasággal járó feladatok sora és élethelyzetük megváltozása miatt.

„Így elmondom, hogy járni akartam suliba tovább C...-re, felvettek a Bem József iskolába. És az az igazság, hogy már be se iratkoztam, mer már nem bírtam. Bírtam volna de így, hogy már megtudtam, hogy terhes vagyok, meg már nem is volt köteles a sulis, így már úgy voltam vele, nem kell most.” (19 éves édesanya)

3.3.3. Párkapcsolat

„...voltam már szerelmes...”

Az első szerelem megtapasztalásán egy kivétellel már mindegyik lány túl van, sőt a többség már az első komolyabb párkapcsolatot is megtapasztalhatta. Mindössze az a két tinédzser mesélt jelenleg is tartó kiegyensúlyozott és biztos párkapcsolatról, akik gyermekük édesapjával együtt élnek. 4-en már komolyabb szerelmi csalódáson is túl vannak.

„Most vagyok túl Úr Isten, egy-két éves kapcsolaton... hát, inkább erről ne beszéljünk, de voltam már szerelmes.”

„...drogozik, ilyenek. Elmegy lopni... én nem tudtam, csak utána tudtam rá meg fél évvel, hogy ő ezt csinálja.” (16 éves tanuló)

„Hát nem volt szerelem... én szerettem, ő nem szeretett engem... idősebb volt nálam, oszt így nem lett jó.” (15 éves édesanya gyermeke apjáról)

„Most szakítottam a barátommal... mert ő nem mer ide lejönni a cigányok közé. Mindig lejött ide értem kocsival, azt úgy mentünk el innen mindig. Azt mondtam, hogy jöjjön le ide anyáékkaal beszélni, meg minden, hogy én is elmenjek hozzájuk, meg így meg úgy, de soha nem jött le, mindig ide állt a G... útra a kocsival... Ha utálja a cigányokat, akkor mér kezdett ki velem, hát én nem tudom megmondani ezt. Én mondtam neki, hogy ha utálsz a cigányokat, akkor miért kezdte ki velem... azt mondja, kivételt tesz. Mondom, akkor miért teszel kivételt a cigány meg a paraszt között. Mondom, akkor nem köllött volna engem választani.” (14 éves tanuló)

Hogy miért alakult ki ilyen fiatalon komoly kapcsolata, a többségen erre nincs különösebb magyarázata, egyszerűen így alakult. Az egyik édesanya úgy vélekedett, leginkább az őt körülvevő telepi társaság volt a korai szerelem oka.

„... nem gondolkoztam ezeken, jó darabig nem is volt eszembe, hogy fiú. Utána valahogy társaságba kerültem, és így elkezdődött. De akkor is úgy voltam vele, hogy ráérek majd szülni, oszt itt vagyok 17 éves, és már van egy másfél éves kisfiam.”

(17 éves édesanya)

A korán érkező szerelem általában nem kedvezett az iskolai előmenetelnek sem, volt, aki a barátja miatt teljesen átformálta életterveit.

„Akkor még olyan voltam, hogy jajj, persze, kijárom a 8-at, megyek továbbtanulni meg manikűrös leszek, meg minden. Utána meg hát a szívnek nem lehetett parancsolni már, úgyhogy már utána nem, már így tanulás nem is volt az eszembe sose.”

(19 éves édesanya)

Ez az asszony úgy élte meg, hogy bár nagyon fiatal volt, amikor a párjával „összeálltak”, vagyis élettársi viszonyt kezdeményeztek, és utólag úgy érzi, talán várni kellett volna még néhány évet mindezzel, „de a szívnek nem lehetett parancsolni”.

A gyermeket nevelő megszólaltatott tinédzserek és azok a még iskolába járók, akiknek már volt a diákszerelmeken túlnövő jelentősebb kapcsolata, majd mindannyian kénytelenek voltak elviselni szüleik rosszsallását.

„Hát hogy velem szemtelen volt a J..., és azért utálták meg anyuék is, pedig előtte így nem utálták.”

(16 éves tanuló)

A megkérdezett édesanyák mindegyike hasonló élményekről számolt be, egy kivételtől eltekintve esetükben valóban súlyos szülő-gyermek konfliktus alakult ki gyermekük apja miatt kapcsolatuk elején, a szülők ugyanis kezdetben tiltották a szerelmeseket egymástól.

„Hát voltak nagy veszekedések, hajjaj... hát ebből a fiúból, mert nem engedték nekem, tiltottak, és ebből volt a nagy veszekedés.”

(17 éves édesanya)

„Azt mondtam kimegyek a pályára, közbe meg vele találkoztam, és ezért meg eltörték rajtam a seprűt..”

(17 éves, gyermeket váró lány)

„...anyáék nem engedték meg, sokáig titokba jártunk. És hát az az igazság, hogy anya rossz szemmel nézte, vagy sokszor volt olyan, hogy jaj, lebuktunk, meg megverték minket, lebuktattak a többi testvéreim, és akkor mindig elvert anya, mert ugye nem engedte, meg nem engedett az utcára...” (19 éves édesanya)

A sorozatos veszekedések megoldása két élettörténetben az lett, hogy a lány megszökött otthonról.

„... egyszer csak találkoztunk, és megfogta a kezemet, és hazavitt, és megmondta, hogy márpedig szeret, és akkor is az övé leszek. Attól a naptól kezdve, mi együtt vagyunk.”

(19 éves édesanya)

A legtöbb esetben a szülők maguk is fiatalon *„kerültek össze”*, jogos a kérdés tehát, miért ellenezték ennyire gyermekeik párkapcsolatát. Már maguk az érintettek a tinédzser édesanyák is jól látják, pontosan azért, hogy ne kövessék el ugyanazokat a hibákat, amiket ők is, hogy a saját maguk által megélt kudarcoktól megóvják lányaikat.

„Sokat, nagyon sokat magyarázott nekem az anyukám... meghallgatni meghallgattam, de az egyik fülemen be, a másikon ki... annyira el voltam foglalva, hogy nem érdekelt az, amit mondanak.” (17 éves édesanya)

A sok tiltás ellenére az unokák születésének a lányok elmondása szerint örültek a szülők is és megenyhültek.

3.3.4. A gyermekvállalásról

„...gyereknek gyerek...”

A gyermeket vállaló megkérdezettek mindegyike későbbre tervezte anyává válásának időpontját, mégsem beszéltek teljes elkeseredettséggel életükről. Mindannyian úgy élik meg,

bekövetkezett valami, amit ugyan később szerettek volna elérni, és talán bánják is, hogy néhány dologról e miatt le kell mondaniuk, de valójában mindannyian boldogok gyermekükkel.

Az édesanyák egyike sem gondolja úgy, hogy nagymértékben megváltoztatta volna életét kisfia vagy kislánya érkezése, talán csak az a 19 éves nő, aki a nagyszülőktől külön háztartásban él. A másik 3 fiatalnak valójában nem kell önellátóként élnie, vagyis nem kellett teljes mértékben idő előtt felnőtté válnia. E miatt nem érzik úgy, hogy kisbabájuk az életüket teljes mértékben felforgatta volna. Édesanyjukra, illetve egy esetben anyósukra, apósukra mind anyagi mind nevelési téren támaszkodhatnak.

„Segítenek, nincs problémám... ha valahova elmegyek, figyelnek rá, nincs itt probléma.”

(15 éves édesanya)

„Most mondták az anyósoméknak, hát nem mondom neki, hogy anyósom, fiatal. Mondták, hogy megszülsz, mehetek, ahova akarok, vigyáznak ők rá. Hogy ha akarok menni bulizni, még soha nem voltam.”

(17 éves, gyermeket váró lány)

„Majd leszünk. Mert így nekem is megvan mindenem anyámnál, a gyereknek is megvan minden, ami kell, mindig is így volt.”

(17 éves édesanya)

Egy, a másfél éves kisfiát édesanyja segítségével nevelő lány úgy emlékezett vissza, hogy nem is nagyon számított ennek ellenkezőjére, mielőtt gyermeke megszületett, nem tűnt úgy számára, hogy nehéz feladat elé néz, csak miután szembesült vele, hogy a pici ellátása önmagában sem kis felelősség, hiába kap segítséget.

„Amikor még a hasamba volt, még alig vártam, hogy már mikor jön, de amikor már megszületett, akkor már nem nagyon.”

„Hát nem tudtam, hogy milyen lesz majd. Nem tudtam, hogy milyen, hogy jajj, sír, fölkelni hozzá foglalkozni vele, minden figyelem rá, foglalkozni vele.”

(17 éves édesanya)

Helyzetébe belegondolva elképzelhetetlennek tartja, hogy a feladatokkal egyedül megbirkózzon.

„Hogy egyedül én a gyerekekkel, hát szerintem nem nagyon lenne. Elképzelhetetlen, hogy én egyedül a gyerekekkel önállósodjak. Egyedül én meg a gyerek, nem.”

Emellett ő is úgy látja, mivel van, aki segít, nem kell teljesen átformálnia életét a gyerek miatt.

„Hát még lehetek szép is, dolgozni is mehetek... még nincs minden veszve...”

„Ha van segítségem, akkor minden, mert akkor tudom, hogy akárhova el tudok tőle menni, ahova akarok, mert figyelnek rá. És el fogom érni, remélem, egyszer még lesz belőlem valaki.”

(17 éves édesanya)

Hasonlóképpen vélekedik egy másik édesanya is:

„...kijárom a 8-at. Azért, hogy gyerekem van, még nem fogom abbahagyni az iskolát.”

(15 éves édesanya)

Úgy tűnik, hogy az önálló háztartást nem vezető fiatal anyák gyakorlatilag tinédzserek maradhattak, és a szülők jóvoltából nem kellett felnőtté válniuk, és nem is tekintenek magukra felnőttként.

„Én nem várom el, hogy most asszonynak tartsanak azért, mert van egy kisfiam”.

(17 éves édesanya)

A párjával és gyermekével külön élő édesanya kicsit másképp éli meg a történeteket. Neki szembe kellett néznie azzal, hogy minden felelősség rá és párjára hárul, és ezt tudta jól előre. Minden nehézség ellenére azonban úgy látja, szebb dolog nem is történhetett volna vele, mint az anyaság.

„... váratlan volt. Hát én megijedtem, tudod, mert még fiatal voltam, meg anya is fiatalon szült, és láttam, hogy mennyit szenvedett, amíg fölnevelt minket, meg minden, de mégis sok minden van, amit megbántam, de őtet nem. Most már ő az én, ő a mindenem (2 éves kislányra utal).” (19 éves édesanya)

A nehézségeket talán azért is kezelte könnyebben, mert 7 testvére közül ő a legidősebb, szülei legfiatalabb gyermekeinek nevelési feladatait jó részét visszaemlékezése szerint ő látta el, így már tapasztalattal a háta mögött kezdhette el saját szülői karrierét.

„Az utolsó kettő pici olyan volt, mintha az enyém lett volna, hát nehéz volt, de jó is volt.”

„Hát szeretem a gyerekeket, tudod!? Hát a kistestvéreimet a M...-t, ilyen picike, kicsi, azt nagyon szeretem. És amikor itt laktunk, anyával laktunk, az olyan volt, mintha csak az enyém lett volna. Nagyon a szívemhez nőtt a két kicsi, nagyon a szívemhez nőttek. tényleg.” (19 éves édesanya)

Az éppen állapotos válaszadó hasonló helyzetben nőtt fel, neki is sok dolga volt idősebb testvérként a kisebbek ellátásával. Nem is tartja különösebben korainak, vagy félelmetesnek a rá váró feladatokat. Abból a szempontból még könnyebb helyzete van, hogy párjának családja anyagilag is jelentős mértékben támogatja őket. Részben e tényezőkre vezethető vissza, hogy bár nem így tervezte életét, nem tartja korainak gyermekvállalását a közösség szokásokhoz képest.

„...17 leszek, mire szülök. Jól van azért nem 12 meg 13 évesen. Meg kijártam az iskolát azért... nem az, hogy nem szülök korán, mert korán szülök, de ahhoz képest, a többiekhez képest. Mert itt már vannak 13 éves anyák.” (17 éves, gyermeket váró lány)

Bizonyos értelemben mindegyik családos tinédzser elismerte, hogy fiatal volt még az anyasághoz, de ha csak a telepen élő többi lányhoz hasonlították magukat, egyikük sem jutott ugyanerre a következtetésre, még az a 15 éves lány sem, aki a megkérdezettek közül legkorábban, 14 évesen szülte kislányát.

„Hát, mondjuk nálam még fiatalabban szültek, mondjuk a Sz..., a nem tudom milyen Sz..., az 11 évesen szült, vagy hány évesen, most megint terhes. Hát szerintem nálam még többen szültek fiatalon.” (15 éves édesanya)

Az interjúkban megszólaló édesanyák első gyermekének fogantatása kapcsán egy esetben sem beszélhetünk teljesen mértékben tudatos gyermekvállalásról. Másfél éves kisfiát nevelő anya például saját bevallása szerint bele sem gondolt igazán, mivel jár együtt egy gyermek felnevelése.

„Annyi gond nem volt akkor arra, hogy jaj, most miből lesz fölnevelve, ilyeneken nem gondolkoztam.” (17 éves édesanya)

A még iskolába járó megkérdezettek többsége a gyermekvállalás kérdésében igyekezett elhatárolni magát családos kortársaitól. Egy kivételtől eltekintve rövid távú terveikbe nem kalkulálják bele a gyermeknevelést, és általában igyekeztek elhatárolni magukat azoktól a kortársaiktól, akik már szültek.

„Ráérek még nem vagyok kész egy gyerekre... még nem tudnám felnevelni egyedül, kell hozzá egy kapcsolat, ami biztos. A ház az már megvan, de nem tudom, nem, még lelkileg sem állok rá készen.” (19 éves tanuló)

„Az jó, hogy gyerekük van, mert az természetes, de hogy ilyen fiatalon, nekem az nem izés, hogy ilyen fiatalon összeálljak.” (14 éves tanuló)

Egy 15 éves lány nővére nehéz helyzetéből szeretne tanulni, aki váratlanul teherbe esett, majd külföldre ment dolgozni, így édesanyjára kellett bíznia gyermekét, akinek nevelésében így a megkérdezett is részt kellett vegyen.

„...hát most itt van az unokaöcsém, mi neveltük, én is nagyon sokat vigyáztam rá, de nagyon rosszak a gyerekek, meg nehéz felnevelni.” (15 éves tanuló)

A gyermeknevelést még korainak tartó válaszadók általában a szülők nevelési hibájának tudják be, hogy kortársaik közül néhányan már szültek.

„Hogy a szülők nem gondolkodnak, nem izélnek, nem figyelnek úgy, mint ránk.”

(14 éves tanuló)

„Hát szerintem a neveltetés. Ha fogták volna őket egy kicsit, hogy most ne menjenek ide-oda, meg ne járjanak mindenkivel, akkor szerintem nem lenne ez.”

„Be kell őket iratni az iskolába és elmagyarázni neki, hogy még nem állnak készen egy gyerekre, mert csak a gyereknek lesz a rossz, mert annak rossz, ha nem tudják felnevelni, gyerekeknek gyerek minek?”

(19 éves tanuló)

A családoso k ezzel szemben többségében arról számoltak be, hogy szüleik óvni igyekeztek őket a korai terhességtől és azt szerették volna, ha inkább befejezik tanulmányaikat és szórakozni járnak, mint minden átlagos velük egykorú tinédzser. A „megesett” lányok inkább véletlenszerű, nem várt eseményként magyarázzák terhességüket.

„Hát nem így terveztem, másképp... hát ha nem lett volna ez, más lett volna, jobb lett volna... szórakoztam volna, meg ilyesmik.”

(15 éves édesanya)

„...véletlen volt, de nem nagyon akartunk még babát. Így korán teherbe estem, tudod!? Ilyen váratlan volt”.

(19 éves édesanya)

A még tanulók többsége tehát retorikájában arra törekedett, hogy elhatárolja magát és saját helyzetét a serdülőként gyermeket vállaló társaiktól. Hogy ez valós különbséget jelent-e, és emiatt tényleg másképp alakul-e az életük, nem valószínű, hiszen a megkérdezett édesanyák egyike sem teljes tudatossággal vált fiatalon családossá, és terhességük előtt maguk is azt hitték, jóval később fognak szülni, mint ahogyan az az életben valójában bekövetkezett. Egy kialakuló kapcsolat, tudatosság, szexuális felvilágosultság, kudarcok és morális kérdések egyaránt befolyásolhatják, hogy az élet igazolja-e jelenlegi álláspontjukat vagy sem.

Ezt bizonyítja annak a 16 éves lánynak a helyzete, aki iskolai kudarcai miatt szinte teljes mértékben lemondott korábbi továbbtanulási és karrierterveiről. Mialatt a szakmunkás iskolában sikertelenséget sikertelenségre halmozott az elmúlt két évben, együtt járt egy általa egyébként megbízhatatlannak nevezett fiatalemberrel. A lány tulajdonképpen tisztában volt ennek lehetséges következményeivel, mégsem fordított gondot a terhesség megelőzésére, csak

a biológián múlt, hogy nem esett teherbe. Hiába maradt volna magára születendő gyermekével, és hiába érzi úgy, hogy talán még fiatal az anyasághoz, örömmel szülte volna meg gyermekét, holott korábban maga sem ábrándozott tinédzserkori anyaságról.

„Hát, én biztos nem vetettem volna el... ez csak az én gyerekem lett volna... én biztos, hogy nem vetettem volna el, ez rajtam is áll.”

„Most, ha az a gyerek a nevén se lett volna, semmi köze nem lett volna hozzá, az az én gyerekem lett volna csak, nem az övé.” (16 éves tanuló)

3.3.5. Megelőzés és terhesség megszakítás

„...megtartsam vagy ne tartsam?”

Miközben a megkérdezettek egyik sem tervezte vagy tervezi, hogy tinédzserként gyermeket vállaljon, a nem kívánt terhesség megelőzéséről a szexuális életet élő 6 válaszadó közül mindössze ketten gondoskodtak (következetesen csak egyikük).

A családos megkérdezettek közül egyedül az éppen gyermekét váró fiatal pár volt ebben a kérdésben előrelátó, mégis hamarosan szülők lesznek.

„Dehogynem gondoltunk, hogy védekezzünk, mert véletlenül teherbe esek, de hiába. Hiába védekeztünk, mert megszakítással, de hiába. Az Isten így akarta.”
(17 éves, gyermeket váró lány)

Az interjú során később kiderült, hogy valójában ők sem voltak teljes mértékben következetesek.

„... Kérdezte az orvos, hogy védekeztünk-e, mondom néha.”
(17 éves, gyermeket váró lány)

Azzal együtt, hogy terhessége váratlanul érte, mégis ő volt az egyetlen, aki nem különösebben riadt meg az anyasággal járó feladatoktól.

„... Mondjuk én örülök, hogy most vagyok vele terhes, fel bírom nevelni...”

(17 éves, gyermeket váró lány)

A többi családos megkérdezett egyike sem fordított figyelmet a védekezésre, esetükben tehát váratlan anyaságról csak akkor beszélhetünk, ha a fiatal terhességét megelőzően nem rendelkezett kellő információkkal a nem kívánt terhesség megelőzése terén, ez azonban csak a legfiatalabb édesanya esetén merül fel, aki felkészültségének mértékét így foglalta össze: *„Sehogy”*.

Két édesanya és egy iskolába járó lány viszont úgy nyilatkozott, hogy legalább részlegesen tisztában volt a lehetséges következményekkel első szexuális kapcsolata előtt, mégsem védekeztek. Felvilágosító órákon részt vettek, tehát hallottak már a különböző ez irányú lehetőségekről, de családi körben, édesanyjukkal, lánytestvéreikkel nem beszéltek soha ilyesmiről és később a párjukkal sem. Az egyik interjút követően felvettem ezt a kérdést egy, már gyermeket nevelő alany édesanyjának, aki a téma elkerülését azzal indokolta, hogy *„hát szégyellünk róla beszélni”*. A tinédzserek oldaláról is valószínűsíthetjük, olykor a szégyenérzet gátolja, hogy erről a kérdésről pontosabb információkat szerezzenek, amiket ők maguk is leginkább szüleiktől várnának.

„Hát szerintem én úgy beszélnek erről, ha beszélnek is erről, hogy csak anyukámtól, vagy a nővéreimtől. A fiúk meg megkérdezhetnék a bátyájuktól, vagy az apjuktól. De amúgy ciki szerintem.”

(16 éves tanuló)

Úgy tűnik, hogy a fiatalok e tekintetben édesanyjuktól, lánytestvéreiktől várnának valós segítséget.

„A szülőktől szerintem, vagy haverok, barátok, vagy bárkitől megkérdezed, hogy most mit kell csinálni, de nem, hanem szerintem szégyellik magukat, vagy nem tudom.”

(16 éves tanuló)

Valószínűleg azonban a szülők nyitottabb magatartása sem jelentene minden esetben segítséget. Korábbi szakdolgozatomhoz készült terepmunka során már felmerült, hogy a szülők generációja is csak részleges ismeretekkel van felvértezve e tekintetben.

Az egyik válaszadó szerint a cigánytelepi fiatalok is jól tudják, hogy hogyan kellene védekezni, de szégyellik, hogy ezt elmulasztották, ezért hivatkoznak a „véletlenre”.

„Meg ők is tudják, hogy mi az szerintem, mert most egy 5 éves gyerek is tudja már a mai világba, hogy mi ez, hogy védekezés...”

„...hogy mégse nézzék őket le, hogy jaj, most felcsináltatta magát meg ilyenek, ők azt mondják, ááá, csak becsúszott.” (16 éves tanuló)

Ez az elgondolás valamiféle szándékosságra utal, és egy olyan fiatal lányhoz köthető, aki maga sem védekezett, csak nem esett teherbe, valamint részlegesen utalt rá a beszélgetés során, hogy nem hisz már karrierben, iskolában, inkább az anyaságot választaná ha tehetné.

Egy másik beszélgetésben felmerül, hogy a terhesség lehetősége nem megriasztotta, hanem örömet keltett a fiatal lány szívében.

„Elmentem az orvoshoz, mikor azt hittem, hogy terhes vagyok, beleéltem magamat. És amikor ott voltam elsőnek, azt akartam, hogy terhes legyek, de nem voltam az, és olyan rossz volt. Utána meg már nem akartam, és úgy lettem terhes, amikor nem akartam. De most már, ha már itt van, akkor hadd legyen.” (17 éves, gyermeket váró lány)

Mikor második alkalommal kiderült, hogy valóban terhes, családjá örömmel fogadta a hírt, hiába tiltották korábban ettől a kapcsolattól, párja pedig, aki szintén csak 17 éves, kitörő boldogsággal fogadta, hogy gyermeke lesz.

„Ő akarta nagyon... mert a testvérének is most lett egy fia, azt kikiabálta itt, hogy fiam lett, azt ő is beleélte magát, hogy neki is legyen gyereke, oszt így örült... fiú, nagyon örül neki, a hasamat szokta csókolgatni.” (17 éves, gyermeket váró lány)

A megkérdezett édesanyák közül ketten is említették, hogy terhességüket megelőzően voltak már olyan helyzetben, amikor azt hitték, hogy gyermeket várnak, és ez után sem fordítottak nagyobb figyelmet a megelőzésre.

Az interjúalanyok közül egyedül egy 19 éves, iskolai és karriersikerei miatt már korábban is példaként említett lánnyal kapcsolatban beszélhetünk teljes mértékben tudatos családtervezésről.

„Ráérek, még nem vagyok kész egy gyerekre... még nem tudnám felnevelni egyedül, kell hozzá egy kapcsolat, ami biztos.” (19 éves tanuló)

Mivel nem szeretné feladni álmát, hogy szociális gondozóként végezzen és dolgozhasson, a kezdetektől fogva tudatosan ügyel a nem kívánt terhesség megelőzésére. Nem csak azért van könnyebb dolga, mint társainak, mert világos és számára is elérhetőnek tűnő élettervei vannak, hanem mert édesanyja is támogatja mindezek elérésében, és a mások számára kellemetlen kérdéseket is megbeszélheti vele.

„Én nem vagyok nagyon házias, főzni se tudok, ami nálunk nagy szégyen. Anyu sose erőltette, azt mondta, inkább tanuljak.”

„Anyu eljött velem az orvoshoz és gyógyszert írástunk” (fogamzásgátlóra utal).
(19 éves tanuló)

A fogamzásgátlás kérdése tehát nem teljes mértékben tisztázott a fiatalok fejében, és amit tudnak róla, olykor arról sem mernek beszélni. Ezzel szemben a művi terhesség megszakítás kérdése jóval gyakrabban és természetesebben került szóba, mint a korai terhesség megelőzése. Gyakorlatilag az interjúk többségében előbb merült fel egy esetleges nem kívánt terhesség megoldásaként, mint a megelőzés. A többségi társadalomban oly vitatott és heves érzelmet kiváltó abortusz a megkérdezett fiatalok körében elfogadott dolognak számít. Több olyan korukbeli, a telepen élő lányról meséltek a beszélgetések során, aki abortuszon esett át, így előzve meg az iskolai kimaradást, korai anyaságot.

„Hát még ha fiatalon szülnek, én megértem, hogy elvetetik, mert ott van nekik az iskola, meg ilyesmik, továbbmennek.” (15 éves édesanya)

„...vetettek már a cigánytelepen sokan...” (17 éves édesanya)

Kevesen érveltek a terhesség megszakítás teljes mértékű elutasítása mellett.

„Hát inkább gyógyszert szedek, mint hogy elvetessem, mert ugye a saját gyerekeimet öölöm meg, meg azért elsőt elvetetni kockázatos. Inkább akkor megelőzőm.” (19 éves tanuló)

Az egyik válaszadó arról mesélt, hogyan romlott meg a kapcsolata egy vele egykorú barátnőjével, aki a „vetetés” mellett döntött.

„Fúú, én úgy utáltam őtet mikor elvetette, de nem azért, együtt lakik avval a gyerekekkel, sok pénzük van, felbírnák nevelni, meg mindenük megvan, és elvetette, és most meg sírja magát. És elvetette egy másik lány is, jó, őtet megértem, mert 14 éves, 13, de ő meg azt mondta, hogy ha terhes lenne, ő nem vetetné el, és elvetette, és ha megszólász valakit, abba esel bele...”

Mivel a kérdezettek többségében még nem nagykorúak, az esetleges abortusz kérdését meg kell beszélniük szüleikkel is. Két családos lány esetén is felmerült kezdetben a terhesség megszakításának gondolata, a döntés nem volt könnyű. Az egyik esetben az édesanya abortuszra akarta küldeni lányát, de gyermeke végül másképp döntött, a másik esetben pedig a szülő ellenezte a beavatkozást, a lány pedig vacillált, végül hallgatott anyja tanácsára.

„Hát most megtartsam vagy ne tartsam?... Hát jobb így.” (15 éves, édesanya)

A többségi társadalomra jellemző gondolkodáshoz képest az interjúk alapján úgy tűnik, hogy a fiatal lányok és szüleik generációja általánosságban morálisan kevésbé tartja problematikusan az abortusz lehetőségét. Ezzel együtt meg kell jegyezni, hogy a többgyermekes szegény családok abortuszhoz folyamodása jóval gyakoribb, mint az első terhesség művi megszakítása, mivel az itt élők egy része szerint ez meddőséghez is vezethet. Ez az elgondolás az interjúkban megszólaló egy-két fiatal szerint is igaz lehet.

„...azt mondják, ha valaki elveteti az elsőt, lehet, hogy nem lehet már neki...”
(17 éves, gyermeket váró lány)

Ezzel együtt igen gyakori a tárgyalt mikroközösségben a serdülőkori anyaság, ellentétben a település többségi nem cigány fiatalok szokásaival. Ezt a különbséget több válaszadó is érzékeltette. Érvekkel alátámasztott, tudatos magyarázatot azonban nem tudtak a jelenséghez kapcsolni.

„...ha valaki úgy gondolkodik, hogy még élni akarja az életit, meg ráér még szülni, mert sokan így a mai fiatalok, már itt a telepiek úgy gondolkodnak, hogy terhes leszek, már megtartom, de a parasztok gondolom nem így vannak vele. Azok úgy vannak vele, hogy lerakják az iskolát, elmennek dolgozni, meg így.”

„Én nem tudom, hogy a telepiek miért ilyenek. Sok nőnek úgy van, hogy picirül picije van. Az egyik kicsi, másik pici. Én nem tudom, hogy még mire szülnek, pedig nehéz a cigánytelepen az élet nagyon is.” (17 éves édesanya)

4. Összegzés

Az interjúkban megszólaló tizenévesek véleménye alapján láthatjuk, több tényező együttesen befolyásolja, hogy az adott szegregátumban felnövő lányok közül ki vállal gyermeket nagykorúsága előtt.

A szülők generációja, bár nem tartja életidegennek a serdülőkori anyaságot - mivel közülük is sokan átérték -, saját tapasztalataik miatt óva intik lányukat ugyanettől. Véleményük szerint nincs értelme fiatalon lekötönni magukat és megszakítani iskolai tanulmányaikat, hiszen jórészt ennek következménye lesz később a tartós munkanélküliség és az ezzel járó kilátástalanság és szegénység, amit ők oly közelről ismernek. Ennek elkerüléséhez azonban nem igazán tudnak hatásos segítséget nyújtani felcseperedő gyermekeinek. Tiltják lányukat a fiatalon komollyá váló párkapcsolatoktól, ami a válaszadó lányok mindegyike esetén hasztalan volt, viszont nem tanítják meg őket a nem kívánt terhesség megelőzésének módszereire. Ennek oka lehet szégyenérzet a téma kellemetlensége miatt, másrészt a korábbi szakdolgozat interjúanyagai alapján láthattuk, hogy az idősebb korosztály információi is hiányosak, hiedelmekkel terheltek e tekintetben. Lányaik, bár tudomást szereznek a különböző fogamzásgátlási módszerekről - leggyakrabban az iskolából -, valójában közvetlen környezetükből édesanyjuktól, lánytestvéreiktől várnának tanácsokat, ami viszont ritkán érkezik.

Valószínűleg szintén az idősebb generáció magatartásából ered a megkérdezett fiatalok abortuszhoz való hozzáállása is. Mivel a telepen élő családok asszonyok többsége vélhetően erkölcsileg elfogadhatónak tartja a nem kívánt terhesség művi megszakítását és néhányan közülük előbb folyamodnak ehhez a megoldáshoz, minthogy a nem kívánt terhességet megelőzzék, a tizenévesek is hasonló viselkedésformákat vehetnek fel, nem fordítanak kellő figyelmet a megelőzésre, és ha kialakul nem kívánt terhesség, akkor szüleikkel közösen döntést hoznak a magzat sorsáról, ami nyilván sok esetben nem egyszerű.

Nem állíthatjuk azonban, hogy döntően ez a problémakör befolyásolja, hogy miért találkozunk a többségi társadalomhoz képest gyakrabban tinédzser édesanyakkal az adott cigánytelepen.

E jelenség magyarázata véleményem szerint nem vezethető vissza az anyagi függetlenség vágyára. Az interjúk alapján nem támasztható alá, hogy az adott közösségben

gazdasági okokból születnének meg a serdülő lányok első gyermekei, hiszen a fiatalok általában az anyasággal párhuzamosan nem váltak pénzügyileg függetlenné. E tekintetben továbbra is a szülők generációjának segítségére szorulnak és saját bevallásuk szerint enélkül nem is boldogulnának.

Nem igazolódik ebben a közösségben a fiatalkori gyermekvállalást cigány kulturális sajátosságra visszavezető elgondolás sem, hiszen az itt élők nem alkotnak kulturális értelemben egységes csoportot, és maguk sem magyarázták tradicionális okokkal ebbéli döntéseiket még részlegesen sem.

Durst Judit a közösségen belüli státuszemelkedés, a felnőtté válás egyetlen lehetséges újaként értelmezi a fiatalkori gyermekvállalás gyakoriságát a láposi romák körében. Az általam vizsgált cigánytelep megszólaltatott fiataljai között úgy tűnik, ez nem feltétlenül következik be, egyes esetekben bizonyos értelemben továbbra is gyermekek maradtak, nem tekintik magukat felnőttnek az anyaságuk miatt, és ezt a közösség többi tagjától sem várják el.

A szakirodalomban felmerülő magyarázatok közül az adott cigánytelepen élő serdülők választásának okát nem biológiai, nem kulturális, nem gazdasági és nem is kifejezetten a kutatási eredményekben felmerült társadalmi magyarázatokra vezetném vissza, bár álláspontom ehhez a megközelítéshez áll legközelebb.

Ami a jelen kutatás folyamán megkérdezett édesanyák mindegyikére igaz, hogy választás elé kényszerültek, anyaság vagy az iskolai előmenetel megakasztása. Azok a fiatalok, akik tudatosabban terveznek - főként azért, mert sikereket érnek el a továbbtanulás terén, és ebben családjuk támogatását is élvezik -, elutasítják a korai gyermekvállalást.

Akiknek már volt komoly kapcsolata a válaszadók közül, és szexuális életet is él, néhány kivételtől eltekintve a szerelmet és párkapcsolatát helyezi előtérbe az éppen folyamatban lévő iskolai előmenetel rovására, amelynek a lehető leghatározottabb megpecsételése egy közös gyermek lehet.

Az interjúalanyok véleménye alapján igazolni látom hipotézisemet, vagyis az adott cigánytelepen élő tinédzserek körében viszonylag gyakori gyermekvállalást meghatározza, hogy jövőjük építésében ezt az eseményt tekintik a legfontosabb történésnek, ami megelőzi a továbbtanulást, a munkakeresést és más önmegvalósítási formákat. Többségük számára ugyanis ez az önmegvalósítás egyetlen bizonyosan elérhető szegmense, kvázi *az egyetlen biztos „karrierlehetőségük” az anyaság*, minden más bizonytalan vállalkozás, emiatt nem riadnak meg a fiatalkori gyermekvállalás lehetőségétől.

Olyan közösségben élnek és nőttek fel, ahol az átlagos élettörténet jellemzői az iskolai kudarcok és a tartós munkanélküliség. Ennek ellenpéldájával viszonylag ritkán találkozunk,

így feltételezhetően számukra a többségi társadalomra jellemző elismertséghez, presztízshez vezető útvonalak - a magánéleti, családi sikereket, gyarapodást kivéve - mint a továbbtanulás, a munka világában való megragadás, a szabadidő eltöltés változatossága, inkább a „parasztoknak” megadható, számukra távolinak tűnő lehetőségek, ami ugyan nem lehetetlen, nem kizárt, de bizonytalan.

A megkérdezett édesanyák kisfiuk, kislányuk érkezését egy csepp boldogságként értelmezik, amely nem csak számukra, hanem párjuk és tulajdonképpen szüleik életébe is minden vele járó fáradtság ellenére örömet hoz. Szüleikkel ellentétben nem gondolják úgy, hogy jövőbeni lehetőségeiket, előrejutásukat (továbbtanulás, munkahely) korlátozná első gyermekük korai érkezése. Azonban mind a kapcsolódó szakirodalom, mind szüleik tapasztalata alapján jó eséllyel állíthatjuk, hogy sajnos ennek ellenkezője várható.

Akik megtörik ezt a „törvényszerűséget”, iskolai, munkahelyi sikereket érnek el, ezáltal mintaadó személyekként léphetnének fel, az interjúk tanúsága szerint inkább elhatárolják magukat az adott közösségtől, és a többségi társadalom felé orientálódnak, szembelyezkedve azzal a közeggel amelyben felnőttek. Ebből adódóan a sikeresen munkát vállaló, jól tanuló fiatalok története inkább szabályt erősítő kivételként merül fel.

5. Bibliográfia

Bernát Anikó, Páthy- Dencső Blanka (2009): A roma nők helyzete kelet-európai összehasonlításban az ezredforduló után. In.: TÁRKI: Szerepváltozások 2009.

Dávid Beáta (2010): Társas Kapcsolatok- a kirekesztődés dimenziói. In.: Kóczé Angéla (szerk.): Nehézsorsú asszony feketén fehéren. MTA-ENKI, Budapest.

Durst Judit (2001a): Nekem ez az élet, a gyerekek. Századvég.

http://www.gyerekesely.hu/component/option,com_docman/task,cat_view/gid,38/dir,ASC/order,date/Itemid,3/limit,10/limitstart,30/ (Letöltés ideje: 2010. 10. 11.)

Durst Judit (2001b): A bordói nem igazi cigányok. Beszélő.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-bordoi-%E2%80%9Enem-igazi-ciganyok%E2%80%9D>

(Letöltés ideje: 2012.10.12)

Durst Judit (2006): Kirekesztettség és gyermekvállalás. A romák termékenységének változása néhány „gettósodó” aprófaluban. PHD dolgozat.

http://phd.lib.uni-corvinus.hu/24/1/durst_judit.pdf (Letöltés ideje: 2011. 02. 03.)

Durst Judit (2007): Több a kára, mint a haszna: születésszabályozás a gettóban. Demográfia, L. évfolyam, 1. szám. 74-103.

Fleck Gábor-Virág Tünde (1999): Egy beás közösség múltja és jelene. MTA-PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest.

Gábor András (2000): „Családok helyzete és családtámogatások a kilencvenes években” in: Társadalmi riport 2000, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 99–122.

Gazsó Ferenc – Laki László – Pitti Zoltán (2008): Társadalmi zárványok. MTA-PTI,

Budapest.

Gyenei Márta (2008): A stratégiai gyerek. Népszabadság.

<http://www.nol.hu/archivum/archiv-508290> (Letöltés ideje: 2009. 09. 10.)

Gyukits György (2003): Gyermekvállalás a nagyvárosi szegény negyedben élő fiatalok roma nők körében. Szociológiai Szemle 2. sz. 59-83.

Havas Gábor- Kemény István- Kertesi Gábor (2000): A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtérben. In: Horváth Ágota- Landau Edit- Szalai Júlia: Cigánynak születni. Új Mandátum, Budapest.

Havasi Éva- Kóczé Angéla (2010): Kutatási terep és módszertan bemutatása. Kóczé Angéla (szerk.): Nehézsorsú asszony feketén fehéren. MTA-ENKI, Budapest.

Husz Ildikó (2011): Alacsony végzettség - sok gyerek? A magas termékenység néhány területi és etnikai aspektusáról. Demográfia folyóirat 2011/1.

Janky Béla (1999): A cigány nők helyzete. In Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): A nők helyzete. Budapest, Munkaügyi Minisztérium – TÁRKI.

Janky Béla (2004): A gyermekvállalás időzítése cigány nők körében. Beszélő.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-gyermekvallalas-idozitese-a-cigany-nok-koreben> (Letöltés ideje: 2012. 09.26.)

Janky Béla (2005): A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége. In: Nagy Ildikó- Pongrácz Tiborné- Tóth István György (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. SZCSEM-Tárki, Budapest, 136.-148.o.

Janky Béla (2007): A korai gyermekvállalást meghatározó tényezők a cigány nők körében. Demográfia, L. évfolyam, 1. szám. 54-73.

Kelly P. K. (1998): Társadalmi és kulturális tőke a városi gettókban. Következmények a bevándorlás gazdaszociológiájára. In: Lengyel György-Szántó Zoltán (szerk): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Budapest, Aula Kiadó. 253-280.

Kemény István (2004): A Magyarországi cigány népesség demográfiája. Demográfia, 47/3-4. 300-320.

Kemény István- Janky Béla- Lengyel Gabriella (2004): A Magyarországi cigányság 1971-2003. Gondolat Kiadó, Budapest.

Kertesi Gábor- Kézdi Gábor (1998): A cigány népesség Magyarországon: Dokumentáció és adattár. Socio-Typo, Budapest.

Kertesi Gábor- Kézdi Gábor (2001): Általános iskolai szegregáció – okok és következmények. Munka gazdaságtani füzetek.

<http://mek.niif.hu/02500/02510/02510.pdf> (Letöltés időpontja: 2008. 01. 21.)

Kertesi Gábor- Kézdi Gábor (2008): A roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. Első eredmények a TÁRKI- Educatio Életpálya-felmérése alapján. TÁRKI.

http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-821/publikaciok/tpubl_a_821.pdf

(Letöltés ideje: 2012.09.28.)

Központi Statisztikai Hivatal (2011): Gyermekvállalás és gyermeknevelés.

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/gyemekvallalasneveles.pdf> (Letöltés ideje:

2012.10.02.)

Ladányi János (2005): Szociális és etnikai konfliktusok. Új Mandátum Kiadó, Budapest.

Ladányi János – Szelényi Iván (2004): A kirekesztettség változó formái. Közép- és délkelet-európai romák történeti és összehasonlító szociológiai vizsgálata. Napvilág Kiadó, Budapest.

Messing Vera, Molnár Emília (2008): „...Több odafigyelés kellett volna”. Esély 2008/4.

Messing Vera, Molnár Emília (2011): Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. Esély 2011/1.

Neményi Mária (1997): Biológia vagy kultúra? Termékenységgel kapcsolatos szerepviselkedések roma nők körében. MTA, Budapest.

Neményi Mária (2007): Serdülő roma gyerekek identitásstratégiái, Educatio folyóirat 2007/1.
http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=64 (Letöltés ideje: 2012.09.28.).

Pongrácz Tiborné- S. Molnár Edit (1994): Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek vizsgálata. KSH, Budapest.

Pongrácz Tiborné–S. Molnár Edit, (1997): A gyermekvállalási magatartás alakulása In: Szerepváltozások. TÁRKI–MüM Egyenlő Esélyek Titkársága, Budapest 86–107.

Pongrácz Tiborné, S. Molnár Edit, Dobossy Imre (2000): Család és munka- értékek és aggodalmak a rendszerváltás után. KSH-NKI.

S. Molnár Edit (1999): „A gyermekvállalás konfliktusai” in: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 1999*, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, (szerk.). TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkársága, Budapest 155–172.

Szikra Dorottya (2010): A serdülőkori terhességek- Egy jövőbeli kutatást megalapozó tanulmány és összefoglalás.

http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=file&id=195:szikra-dorottya-serdulokori-terhessegek (Letöltés ideje: 2012.09.28.)

Solt Ágnes (2009): Élet a reményen túl, Országos Kriminológiai Intézet.
http://www.okri.hu/images/stories/pdf_files/sa_szegreg_2009.pdf (Letöltés időpontja: 2010. 01.13.)

Spéder Zsolt (2001): Gyermekvállalás megváltozott munkaerő-piaci körülmények között. In.: TÁRKI Szerepváltozások.
<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a505.pdf> (Letöltés ideje: 2012.09.28.)

Spéder Zsolt (2003): Gyermekvállalás szorító gazdasági körülmények, nyíló fogyasztási lehetőségek és bizonytalanság közepette. Demográfia 2003/2.

Spéder Zsolt (2006): Gyermekvállalás és a párkapcsolatok alakulása. TÁRKI
<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a794.pdf> (Letöltés ideje: 2012.09.28.)

Takács Géza (2006): Kiútkeresők. Osiris, Budapest

www.maltai.hu